

Redaktør Nis Petersens erindringer fra Flensborg Avis 1889-1897

Ved *Dorrit Andersen*

Nis Petersen er født i Lerte ved Sommersted i 1859. I 1889 blev han journalist ved »Flensborg Avis« efter at have virket som lærer i nogle år. Hans danske sindelag havde forhindret hans fortsatte ansættelse ved skolevæsenet.

Årene ved »Flensborg Avis«, landsdelens førende danske blad, blev Nis Petersens grundige læreår som journalist. Hans journalistiske idealer og hans konservative politiske opfattelse skyldes i høj grad indflydelsen fra redaktør Jens Jessens stærke personlighed.

I 1897 lod Nis Petersen sig overtale til at flytte fra »det smukke, livlige Flensborg til det lille, kedsommelige Haderslev«, som han skriver i sine erindringer. I Haderslev overtog han posten som redaktør af »Modersmålet«, der i 1900 sammenlagdes med den anden danske Haderslevavis »Dannevirke«. Nis Petersen fik sin livsgerning i Haderslev, hvor han støt og solidt arbejdede i den danske presses tjeneste, til 1904 som ledende redaktør. I 1904 ansattes den senere amtsskolekonsulent i Tønder, Nicolai Svendsen, som chefredaktør, og Nis Petersen virkede derefter hovedsagelig som lokalredaktør.

I afstemningskampen efter 1. verdenskrig hørte Nis Petersen til Flensborgfolkene, og efter genforeningen lå han politisk på linje med det konservative parti. Imidlertid blev »Modersmålet-Dannevirke«s aktionærgruppe og tilsynsråd domineret af et »Flensborgvenstre«, der ønskede, at avisen skulle være et Venstreblad. Dette blev årsagen til den konservative Nis Petersens afsked som redaktør i 1923. Afskedigelsen gjorde Nis Petersen meget bitter; men han fortsatte dog som redaktør af »Modersmålet«s søndagsblad. Han døde i 1938.

Nis Petersen har skrevet sine erindringer om tiden 1889-1923. Erindringerne fra tiden ved »Flensborg Avis« er en vigtig kilde til

den danske presses, særlig »Flensborg Avis«, historie under fremmedherredømmet. De illustrerer glimrende de vanskeligheder redaktionen måtte kæmpe med af politisk og arbejdsmæssig art, og de indeholder skarpt tegnede personkarakteristikker af tidens fremtrædende mænd, bl. a. Jens Jessen. Dele af erindringerne fra Flensborgtiden er allerede trykt i A. Svensson: Redaktør J. Jessen, men udgives her i deres helhed.¹

Vejen til journalistikken

Under det preussiske fremmedherredømme i Sønderjylland var en af de vanskeligste og mest udsatte poster den at være redaktør eller medarbejder ved landsdelens danske presse. Især var »Flensborg Avis« og dens journalister udsat for forfølgelse fra myndighedernes side; de gjorde alt for at hindre avisens fremgang og kue redaktør Jessens og hans medarbejderes kampmod, uden at det dog lykkedes.

Når jeg den 1. maj 1889 gik ind til disse vanskelige kår, så skyldtes det de preussiske skolemyndigheder, der i dette tilfælde repræsenteredes af den berygtede kredsskoleinspektør Stegelmann i Haderslev, der forhindrede mig i at virke som lærer i folkeskolen.² I 13 år havde jeg virket som underlærer ved den nordslesvigske folkeskole, nemlig fra 1. september 1874 til 30. april 1880 i Grønnebæk og fra 1. maj 1880 til 30. september 1887 i Jels – begge skoler var i samme sogn – og i dette tidsrum havde jeg vundet min nærmeste foresatte, sognepræsten pastor Tiedjes anerkendelse.³ Jeg ønskede at blive optaget på Tønder Seminarium, men den tyske fysikus, Dr. Hasselmann i Haderslev, mente ikke at kunne give mig den sundhedsattest, der krævedes for at blive optaget.

I vinteren 1887–88 opholdt jeg mig for min uddannelses skyld på Askov højskole. Der var da en kreds af forældre i Jels sogn, der ønskede, at jeg skulle fortsætte som lærer, men dette blev forhindret af hr. Stegelmann. I et brev, som jeg modtog fra ham i februar 1888, beskyldte han mig for »bestandig og i særdeleshed i den sidste tid af min herværende virksomhed at have vist et afgjort dansk sindelag«, og han sluttede sin skrivelse med den for en preussisk embedsmand såre betegnende bemærkning: »For en lærer her er tysk sindelag første betingelse«.

Da jeg således var forhindret i at fortsætte som lærer, en gerning, hvortil min hu havde stået, siden jeg var dreng, mente jeg, at den

eneste virksomhed, hvori jeg kunne gøre mig nyttig i vor folkesags tjeneste, ville være pressemandens, skønt jeg ikke havde erfaring eller begreb om denne vanskelige og ofte utaknemmelige gerning. Jeg var imidlertid af den mening, at som bladmand kunne man fortsætte skolemandens arbejde i folkeoplysningens tjeneste. I denne opfattelse blev jeg styrket af min ven og slægtning, gårdejer Jeppe Autzen i Djernæs ved Haderslev, i hvis hjem jeg et års tid var huslærer. Under opholdet i Djernæs skrev jeg min første artikel, som blev optaget i »Dannevirke«, men da dette blad ikke havde brug for nogen medarbejder, lovede Autzen mig at tage med til Flensborg for at tilbyde redaktør Jessen mit arbejde. Gårdejer Autzen, der i nogle år havde virket som lærer, havde været på Tønder Seminarium sammen med Jessen, og de to havde sluttet venskab.

En martsdag i 1889 rejste Autzen og jeg så til Flensborg, for at jeg kunne blive forestillet for redaktør Jessen.⁴

Vi tog ind på »Sommers Hotel« på hjørnet af Skibbroen og Skibbrogade. Begge restaurationslokaler var fyldt af kortspillende skibskaptajner. »Sommers Hotel« var nemlig i middagstimen samlingssted for Flensborgs skibskaptajner, hvoraf de fleste havde danske sympatier og kunne tale dansk, men samtalen mellem dem gik på det flensborgske plattysk. Hotellet var også samlingssted for byens dansksindede borgere, der ikke kom i den danske klub »Borgerforeningen«. Her sås heller ikke sjældent Gustav Johannsen.⁵ Ligeledes kunne man træffe kendte danske fra Als, Sundeved og nordfra. Hotelejereren var dansksindet, og der hørtes megen dansk tale i hotellet.

Skrås over for »Sommers Hotel« havde »Flensborg Avis« dengang kontor i dampskibsdirektør F. M. Bruhns ejendom på hjørnet af Nørregårdender og Skibbroen. Efter at Autzen først havde talt med Jessen, blev jeg kaldt over på kontoret og forestillet for »Flensborg Avis«s redaktør.

Jessen gav mig en lang skildring af bladvirksomhedens besværligheder. Livet som medarbejder ved et blad er ikke »en dans på roser«, sagde han. Der er ingen arbejdsro over en journalists arbejde. Bedst som han sidder ved udarbejdelsen af en artikel, bliver han afbrudt af besøgende, trykkeripersonale, korrekturlæsning og meget andet. Man bliver idelig forstyrret. Der er altid uro på et bladkontor, og hen mod redaktionens slutning er der en nervøs jagen for at få alt med i sidste øjeblik. Jessen skildrede arbejdet ved et dagblad i så

mørke farver, at manganen en, der havde hørt ham, ville være veget tilbage for at give sig i lag med dette arbejde. Jeg, der hidtil intet havde kendt til journalistik, havde troet – hvad for øvrigt mange skrivelystne unge mennesker tror den dag i dag – at arbejdet ved en avis var, at man ligesom en forfatter eller videnskabsmand kunne sætte sig hen og skrive om de emner, der interesserede én.

Når jeg nu efter mere end tredive års arbejde i den sønderjyske presses tjeneste ser tilbage på det forsvundne tidsrum, må jeg sige, at jeg ikke har fortrudt, at jeg blev pressemand, selv om livet som sønderjysk journalist ikke var nogen dans på roser og absolut ikke nogen glimrende stilling i økonomisk henseende. Min løn var det første halve år 60 – tres – mark om måneden, senere steg den til 75 mark, og den højeste løn før krigen var 316 mark månedlig.

Resultatet af forhandlingerne med Jessen blev, at jeg skulle komme til Flensborg den 1. maj 1889 og prøve arbejdet en måned. Dersom lysten til bladarbejdet så var der endnu, kunne der blive truffet ny aftale.

Mit første møde med redaktør Jessen var noget af en skuffelse for mig, hele hans udseende og optræden var ikke så lidt overlegen og frastødende. Det var først efter års forløb, at jeg fik sympati for Jessen og opdagede hans varme hjertelag og hans store evner som modersmålets og den danske sags forkæmper på den vanskelige yderste forpost.

Pressesager

Den 1. maj 1889 rejste jeg til Flensborg, og om eftermiddagen holdt jeg så mit indtog på »Flensborg Avis«s kontor. Jeg kom omtrent samtidig med sidste aftenpost, og på det tidspunkt var der meget travlt på kontoret, da »Flensborg Avis« var morgenblad. Aviser skulle gennemses i flyvende fart for at se, om der var noget vigtigt, der skulle med. Breve med stedlige nyheder skulle læses og rettes, og telegrammer ankom – dengang havde man endnu ikke telefon.

På kontoret var alle samlede. Jessen sad midt for et stort bord. Lige over for ham sad hans svoger R. P. Rossen, senere bankdirektør i Tønder, dengang redaktør af »Flensborg Avis«s udenrigspolitiske artikler (Verdens Gang).⁶ Desuden var der bogholder Vrang,⁷ en ung mand ved navn Hansen, der kort efter rejste til Australien, og lidt senere kom der en ældre dame, frøken Hansen, der mellem kl. 7

Redaktør Nis Petersen (1859–1938)

og 9 læste korrektur. De tre sidstnævnte sad ved et langt, smalt bord, hvor der var kneben plads til fire personer. Der fik jeg også min siddeplads, men jeg stod for det meste ved en pult. Pladsforholdene ved »Flensborg Avis« var dengang meget indskrænkede, kun ét kontor til 5–6 mand, og her var både redaktion og ekspedition. Året efter fik vi dobbelt så meget plads, idet vi fik hele lejligheden i stueetagen.

Det var meget trange kår ved »Flensborg Avis« i disse år, og bladet var udsat for daglige forfølgelser fra politiets og retsmyndighedernes side. Arbejde var der overflod af. Hele medarbejderstaben bestod af de ovennævnte personer og så af den kendte forfatter P. Skovrøy, der var lokalredaktør i Tønder.⁸ Foruden at sende stedligt nyt fra Tønder og vesteregnen oversatte Skovrøy feuilletonen og samlede kundgørelser til avisen. Dem var der dog ikke mange af. Datidens landmænd og forretningsfolk annoncerede ikke meget, og offentlige kundgørelser fra myndighederne fik bladet ikke, skønt det var det mest udbredte blad på vesteregnen og Sundeved.

Min første store oplevelse under mit ophold i Flensborg fandt sted den 25. maj 1889. Det var lige ved middagstid. Jessen var gået hjem for at spise frokost. Pludselig åbnedes kontorets dør, og ind trådte

politikommissær Lafrentz, en ældre, høj og barsk mand, der i sin ungdom havde været underofficer i den danske hær; men efter 1864 var han trådt ind i det preussiske politi og havde tjent sig op til politikommissær. Han nærede et dybt had til danskheden i Flensborg og i særdeleshed til de personer, der var ved »Flensborg Avis«. Politikommissæren lagde sin hånd på bogholder Vrangs skulder, erklærede ham for arrestant og bød ham på stående fod følge med til domhuset, hvor statsadvokaten havde kontorer. Her blev der holdt et kort forhør over Vrang af førstestatsadvokat Schwarz, og derefter blev han ført over i landsretsfængslet. Samtidig med at Vrang blev arresteret på kontoret, blev Jessen anholdt i sit hjem, mens han sad ved bordet. Også han blev indsat i landsretsfængslet. Hvor længe Jessen og Vrang måtte sidde i varetægtsarresten, mindes jeg ikke. De blev dog efter ihærdige anstrengelser omsider begge løsladt mod en meget stor kaution.

Årsagen til disse arrestationer var, at der i »Flensborg Avis« havde stået en artikel om en tidligere dansk løjtnant, senere officer i oprørshæren von Zeska, der boede i Flensborg og var meget ivrig til at hjælpe preusserne med at få Sønderjylland fortysket. Blandt andet var han meget ihærdig for at få en sten rejst i Nystaden til minde om oprøret i 1848. Denne iver var blevet påtalt i »Flensborg Avis«. Hr. von Zeska var blevet fornærmet og havde krævet statsadvokatens værn, og de preussiske straffemyndigheder var altid meget lyd-høre for klager over formentlige fornærmelser i »Flensborg Avis«. Alle de tyske myndigheder gjorde, hvad de evnede, for at bekæmpe det sydligste danske blad, som under redaktør Jessens dygtige og uforfærdede ledelse var dem en torn i øjet.

Retssagen angående v. Zeska-artiklen blev ført et par måneder senere ved landsretten i Flensborg. Da blev Jessen som artiklens påståede forfatter – skønt det ikke kunne bevises, at han havde skrevet den – idømt ni måneders fængsel, og Vrang blev som ansvarshavende idømt seks måneders fængsel. Dommen blev fældet af Flensborg landsret med den udpræget danskfjendtlige landsretsdirektør Macco som formand. Meddommere var landsretsrådene Claudius, Mahlstedt, v. Hartwig og v. Ahlefeld. Offentlig anklager var andenstatsadvokat Prahll, en præstesøn fra Haderslev.

At to mand kunne blive dømt for den samme artikel hang sammen med en fortolkning af den preussiske retspleje, at ikke blot den an-

svarlige redaktør, men også forfatteren kunne drages til ansvar, når retten kunne skønne, at den person, der stod som ansvarshavende, var en såkaldt stråmand, på tysk kaldet »Sitzredacteur«. Dette kunne retten med en vis berettigelse antage om J. Vrang, der absolut ikke var skribent og heller ikke lovkyndig nok til at bedømme, hvorvidt en artikel var fornærmelig og strafbar.

Hvorledes var Vrang da kommet til at stå som ansvarshavende?

Det hang sådan sammen. Vrang, der var en gårdmandssøn fra Als, havde i landsbyen Kliplev haft en købmandshandel og en grynmølle – hvorfor også landsretsdirektør Macco hånende kaldte ham »der Grützmüller«. Forretningen ville imidlertid ikke gå for Vrang, hvorfor han måtte sælge den og se sig om efter en stilling. I efteråret 1888 søgte Jessen gennem bladet en bogholder, og Vrang meldte sig til pladsen og fik den. »Flensborg Avis« fik i Vrang en dygtig og pålidelig bogholder og ekspeditør. Men betingelsen for, at Vrang kunne få stillingen, var den, at han også skulle stå som ansvarshavende overfor presseloven. Jessen havde nemlig ofte været i strid med straffemyndighederne. Han havde i løbet af de seks år, han havde ledet »Flensborg Avis«, haft flere pengebøder og fængselsstraffe, så han, når han igen kom i konflikt med myndighederne, kunne vente en hård straf.

Jessens nervesystem og hele helbredstilstand led meget af de lange fængselsophold. Ligeledes skadede hans fravær bladet, da det var hans artikler, »Flensborg Avis« skyldte sin anseelse og fremgang. Jessen mente derfor, at det for sagens skyld ville være hensigtsmæssigt at antage en mand, der skulle have det juridiske ansvar og tage stødet af. Det var Vrang også villig til. Han måtte have en stilling, for han havde en stor familie at forsørge. Lønnen var nu ikke fristende: 900 mark årlig. Desuden vidste han vel næppe helt, hvad han gik ind til.

Som nævnt satte den preussiske landsret en stopper for Jessens plan, idet den i den store retssag i juli 1889 ikke alene idømte den ansvarshavende Vrang en meget hård straf, men også dømte Jessen som de påklagede artiklers forfatter.

Senere godtgjordes ved vidner, deriblandt gårdejer Skrumsager fra Københoved, at dengang, artiklerne om v. Zeska stod i bladet, havde Jessen været på besøg hos ham, så Jessen kunne ikke have skrevet de fornærmelige artikler, da han slet ikke var hjemme og ikke havde deltaget i redaktionsarbejdet i de dage. Jessen blev alligevel dømt.

Dommerne var hildede og hadske mod »Flensborg Avis« og dens redaktør. De sandheder, han i sit blad sagde om preussernes fremfærd mod Sønderjyllands danske befolkning, måtte ikke komme frem for offentligheden. Myndighederne kunne jo let have fået et dårligt ry hos de rettænkende blandt det tyske folk.

I retssagen den 6. juli 1889 var Jessen og Vrang tiltalt for fornærmelse mod følgende personer: Sognepræst Johannsen i Tinglev, hvem Jessen flere gange havde revset for overdreven fortyskningsiver, kredsskoleinspektør Stegelmann i Haderslev, der var en alt andet end agtet person, og endelig branddistriktskommisær v. Zeska, der havde været omtalt i fire artikler i »Flensborg Avis«.

Sagen blev på grund af de mange vidner forhandlet i den store edssvornesal i Flensborgs domhus, og der var mange tilhørere, deraf både venner og fjender af redaktør Jessen. Blandt tilhørerne var også pastor Johannsens hustru, som skal have været meget ilde berørt af den strenge dom.

Landsretsdirektør Macco førte, som nævnt, forsædet. Både han og hans tidligere nævnte fire meddommere var meget danskfjendtlige. Offentlig anklager var andenstatsadvokat Prahl. Som forsvarer optrådte justitsråd Ebsen, der var meget dansksindet og var en af danskhedens støtter i Flensborg. Derfor var han heller ikke velset af den preussiske dommer- og embedsstand i byen.⁹

Redaktør Jessen og Vrang var igen blevet arresteret for ikke at unddrage sig straffen ved flugt, hed det sig, men selvfølgelig var det for at chikanere Jessen, der var ualmindelig hadet af retsmedlemmerne ikke blot for sin danskhed, men fordi han med sin intelligens og sine juridiske kundskaber var dem en jævnbyrdig modstander. De drev hadet så vidt, at Jessen førtes bundet ind i retssalen, også kun et udslag af chikane, da det var umuligt for en varetægtsfange at undvige. Alle sikkerhedsforanstaltninger var i orden, så ingen fange kunne undvige.

Under den lange retsforhandling fremkom den bidske Macco også med hånlige hentydninger til redaktør Jessens hustru. Det blev både af Jessen selv og hans forsvarer hævdet, at Jessen ikke var forfatter til artiklerne om v. Zeska. Hr. Macco udbrød da spydigt: »Dann hat die Frau wohl einen Finger im Spiele gehabt! Auch sie schreibet ja, sagt man«. (Så har vel konen haft en finger med i spillet! Hun skriver jo også, siger man.)

Dommen lød, som nævnt, på 9 måneders fængsel til Jessen og 6 måneder til Vrang. I betragtning af, at Vrang ikke tidligere havde været straffet, var dommen særlig hård for hans vedkommende, men det skulle den også være, blev der fremhævet i dommen, for at betage ham lysten til at være skærnbrædt for Jessen.

Efter udstået straf blev Vrang også kun ansvarshavende for bekendtgørelserne, der alle gik gennem hans hænder, men selv på denne ikke udsatte post fik han kærligheden at føle. I 1897 blev han idømt 6 ugers arrest, fordi der under hans ansvar stod »Sønderjyske jernbanekøreplaner« i bladet. Ordene »Sønderjylland« og »sønderjysk« måtte dengang ikke anvendes i de sønderjyske blade. De betegnelser kom ind under lovparagraffen om »Grober Unfug« (grov uorden).

Trange forhold

Mit første år ved »Flensborg Avis« blev meget oprivende og anstrengende. Der var idelig retssager, og hen mod årets slutning kom Jessen og Vrang i fængsel, og to medarbejdere færre havde jo ikke så lidt at sige. Rossen måtte overtage hele Jessens arbejde, og jeg, der endnu var uøvet, måtte påtage mig en del af Vrangs arbejde, skønt jeg ikke havde meget kendskab til bogholderi. Nytårsaften 1889 sad jeg ganske ene på kontoret for at indføre de nye abonnenter, over hvilke listerne fra postvæsenet var kommet om eftermiddagen. Siden 1. oktober var vor medarbejder Hansen også borte, han var rejst til Australien. Tilbage var kun Rossen og frøken Hansen, der som nævnt kun kom nogle timer for at hjælpe ved korrekturlæsning. Fru Jessen kom også hver dag på kontoret, men hendes hjælp ved det daglige arbejde var kun ubetydelig.

R. P. Rossen var rigtig et arbejdsmenneske og kunne overkomme en mængde arbejde, men han var desuden også revisor ved den danske nationalbanks filial i Flensborg. Rossen, hvis hovedarbejde det var at skrive den udenrigspolitiske oversigt, var et prægtigt menneske at arbejde sammen med. Han var rolig og besindig, og han ønskede også, at hans medarbejdere havde fået en anstændig løn, men de økonomiske forhold ved bladet var meget trange.

Når lørdagen kom, og sætter- og trykkeripersonale skulle have deres løn, måtte Rossen ikke så sjældent hen til gode venner og bekendte for at låne penge til udbetaling, selv jeg måtte et par gange låne bladet et halvt hundrede mark, og dog var min løn alt andet end

rigelig. De første fire måneder fik jeg, som nævnt, 60 mark månedlig, så jeg for at betale kost og logi og husly måtte spæde til af min lille, sammensparede kapital. Tid til adspredelser var der ikke. Arbejdet på kontoret tog al min tid. Når kontorarbejdet var sluttet om aftenen mellem 10 og 11, undertiden først kl. 11, var jeg dødtræt og gik i seng. Den første måned havde jeg boet på »Sommers Hotel«, da bladet havde betalt mit ophold med 100 mark – det var en slags prøvemåned – men nu, da jeg fik fast løn, havde jeg ikke råd til at bo hos »Sommer«, men måtte finde et billigere logi.

Redaktør Jessen bestilte ikke så meget ved det almindelige avisarbejde. Han skrev sine ledende artikler, som en eller flere af os skulle læse igennem, før de gik i trykkeriet, for at der ikke skulle være strafbare fornærmelser i dem. Det var i den første tid meget besværligt for mig at læse hans ingeniørlunde korte ledere. Jessen skrev nemlig en meget utydelig håndskrift med mange udstregninger og tilføjelser, så det var svært at finde ud af dem. Heller ikke sætterne havde let ved at læse Jessens skrift, hvorfor hans artikler vrimlede med trykfejl, og der skulle sædvanligvis læses korrektur flere gange på hans ledere og de korte, pikante og interessante petitartikler. Og så var der endda ofte fejl i dem, når han selv kom til at læse sidste korrektur. Desuden var det i de første år heller ikke let for mig at påvise mulige strafbare ting i Jessens manuskripter. Jeg var jo ukyndig i den preussiske presselovs kringelkroge, og statsadvokaten og domstolene, især Flensborgs landsret, var meget hittepåsomme til at finde fornærmelser i Jessens artikler. De kunne finde noget, hvor ingen andre jurister ville have fundet noget krænkende.

Arbejdet på kontoret begyndte regelmæssigt kl. 8 og varede til kl. 1 middag, derefter fra kl. 3 om eftermiddagen til ellevetiden om aftenen. Engang fandt Jessen på at lave en morgen- og aftenudgave af bladet. Da varede arbejdet til 2–3 om natten. Heldigvis varede denne ordning kun kort. Natarbejdet tog så stærkt på både redaktions- og trykkeripersonalet, at man næsten ikke kunne hænge sammen. Pengeforholdene var så vanskelige, at der ikke var råd til at holde personale til både dag- og nattjeneste. Da fremstillingsomkostningerne var betydeligt større, og bladets læsere heller ikke var tilfredse med at få bladet to gange om dagen i et mindre format, holdt Jessen op med dette eksperiment.

Ferier var der dengang ikke noget, der hed. I de otte år, jeg var

ved »Flensborg Avis«, og som var fyldt med arbejde og nervepirrende tildragelser, havde jeg ikke fri en hel uge ad gangen. Jeg havde kun fri to eller fire dage et par gange, nemlig da jeg holdt mit bryllup og senere sammen med min hustru besøgte hendes slægt i Jels.

Mit arbejde i de første måneder bestod mest i at læse korrektur og oversættelser fra tysk. Jessen var meget nøjeregnende med korrekturten; en bogstavfejl kunne få ham til at flyve i flint – »at slå ild« kaldte Vrang det. Jessen hævdede bestandig, at et blads godhed og fornemhed ikke mindst kunne ses deraf, at sproget var uden fejl og så rent dansk som muligt. Fremmedord burde helst helt undgås. Jessen holdt overmåde strengt på, at sproget i »Flensborg Avis« var smukt og godt dansk. De københavnske blades mange fremmedord kritiserede Jessen skarpt, og han fortalte engang, at »Dannevirke« i Haderslev havde mistet holdere i de oplyste kredse, fordi det havde så mange korrekturfejl.

Korrekturlæsning er et arbejde, der kræver megen øvelse, og der er mange forhold at lægge mærke til: om der er mening i indholdet, om ord og bogstaver står på deres rette plads, og at der ikke kommer bogstaver ind, som giver en helt anden mening.

En gang blev Jessen helt rasende over, at der i en korrespondance fra København stod, at den berømte franske videnskabsmand Peter Lange ville holde foredrag i den danske hovedstad. Der skulle have stået pater Lange, en dengang meget kendt og omtalt præst i Paris. Jessen spurgte dagen efter, »om det var idioter, der havde læst korrektur på denne notits, om vi ville gøre bladet latterligt og umuligt, ødelægge ham helt« og lignende jeremiader, som han var stærk i at anvende. Jessen var ikke blid i sin kritik, og den blev som oftest fremsat på en bidende, hånlig og overlegen måde. Kun over for Rossen tog han sig, især i andres nærværelse, noget i agt. I de år, jeg var ved »Flensborg Avis«, var Jessen ofte meget pirrelig og uomgængelig, men det kunne undskyldes med de idelige processer, der haglede ned over ham, især i denne tid. Heller ikke hans helbredstilstand var god. Hans sundhed og nervesystem led under de forfølgelser, han var udsat for. Desuden havde han alvorlige pengevanskeligheder og modstand indenfor sine landsmænds rækker. Jessen stod ofte ene og blev tit ikke forstået hverken af sønderjyder eller andre danske.

Redaktør Jessens sind var i disse år et stadigt aprilvejr med skiften af sindstilstand. I det ene øjeblik kunne han være fuld af lune og

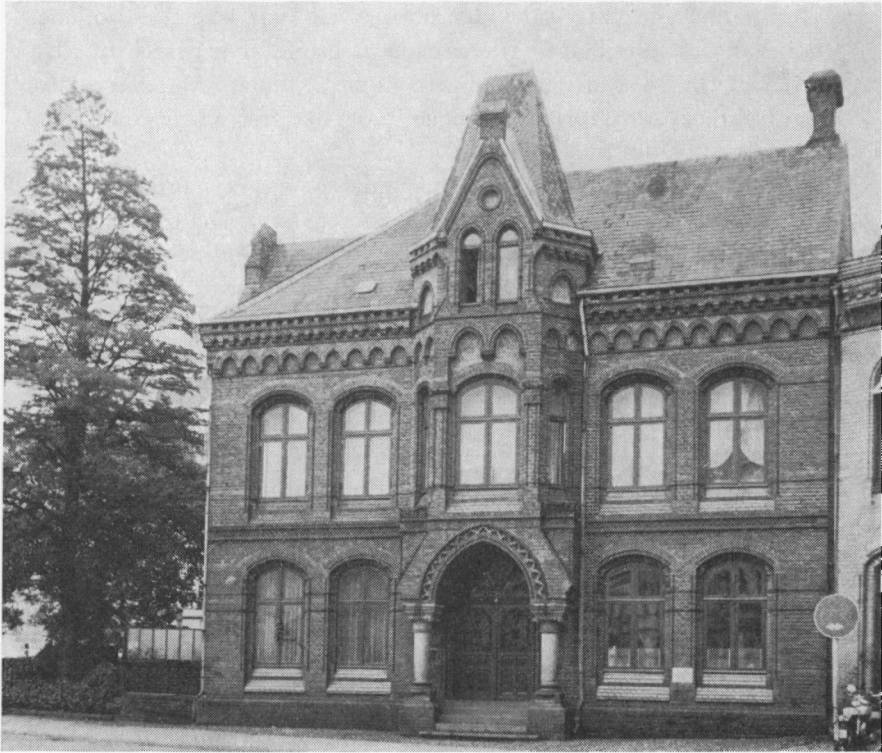
spøg, men ved en meddelelse, som ikke passede ham, kunne han i det samme slå om og blive lynende vred og sige spottende ord, der sved hårdt; dog anvendte han aldrig eder eller forbandelser, hvor vred han end var, men hans bebrejdelser var snertende og bidende.

En del år var Jessen meget overlegen. Han udtalte sig for det meste, som om ingen andre end han kunne lede et godt blad. Provsblade, både danske og tyske, foragtede han, kun de store københavnske dagblade »Berlingske Tidende« og »Nationaltidende« respekterede han, hvorimod »Politiken« var et blad, han ikke tålte på kontoret. Også de store tyske blade som »Berliner Tageblatt« og »Kölnische Zeitung« agtede han. Andre mindre ansete blades meninger havde ingen betydning for ham.

Som nævnt var forholdene i firserne og halvfemserne trange ved »Flensborg Avis«. Trykkeriet var gammelt og tarveligt. Dengang havde man hverken sættemaskiner eller hurtig- eller rotationspresse. Det havde til huse i en gammel bagbygning med smedeværksted nedenunder. Fra kontoret måtte man gå gennem en lang, smal og snavset gård for at komme op i trykkeriet. Disse lokaler var mørke og lavloftede, så der om vinteren skulle arbejdes ved kunstig belysning hele dagen, og det var dårligt brændende petroleumslamper. Trykkemaskinerne blev trukket ved håndkraft, to mand skiftedes til at dreje det store svinghjul. Senere fik bladet en gasmotor, der undertiden strejkede. Så måtte der bud efter et par »brosjovere« til at trække. Det var især galt om efteråret og vinteren, når højvande stoppede for tilførslen fra hovedgasledningen. Motoren kunne så først bringes i gang, når vandet var faldet og hovedrøret pumpet rent igen. Højvandet kunne også spærre adgangen mellem trykkeriet og kontoret; så måtte vi om ad et par gader og en gennemgang, der fra trykkeriet førte op til Storegade. Denne ulempe blev dog afhjulpet, da firmaet Kohlemann & Seeger gav lov til, at vi måtte anbringe en dør ud til deres gård, men et par gange var også denne vej spærret af højvande, så vi måtte ud af et vindue til nabogården.

Referent i retten, byråd og kredsday

Fra 1. oktober 1889 overtog jeg foruden arbejdet med at udsøge de stedlige nyheder referater fra landsretten, søretten, byrådsmøder, kredsdaysmøder og andre møder.

*Skibbrogade 8, hvor Flensborg Avis havde redaktion, trykkeri og ekspedition
1885-97.*

De dage, landsretten holdt offentlige møder – i straffesager og undertiden i opsigtsvækkende civilsager – måtte jeg begynde så tidligt om morgenen, at jeg var omtrent færdig med min sædvanlige redaktionsgerning inden kl. 9, den tid, landsretsmøderne plejede at begynde hver fredag, undertiden også om tirsdagen. Disse retsmøder trak ofte ud til 2-3 om eftermiddagen. Så skyndte jeg mig at få lidt mad og så på kontoret for at få resten af mit sædvanlige arbejde færdigt, skrive referat fra retsforhandlingen, hjælpe til med korrekturen og modtage de sidste nyheder med aftenposten, deriblandt de sidste telegrammer fra Ritzau i København og Wolff i Hamborg. De tyske telegrammer skulle ikke blot renskrives, men også oversættes. Det var tit besværligt at få den rette mening i den knappe telegramstil.

De første år, jeg var ved »Flensborg Avis«, var meget slidsomme. Jessen var næsten et helt år fraværende på grund af fængselsstraf. De senere år fik vi som medhjælpere først Nikolaj Andersen, den senere sekretær for Sprogforeningen,¹⁰ og derefter Peter Simonsen, der blev ved bladet til sin død.¹¹

Min gerning som referent var i begyndelsen meget vanskelig. Alle retsforhandlinger foregik på tysk, hvad jeg selvfølgelig var meget uøvet i. Med øvelsen fulgte mere rutine, så jeg i mindre vigtige sager kunne skrive referaterne under de ophold, der indtraf, når retten trak sig tilbage for at formulere dommen, hvad der kunne tage indtil en halv time. Var det vigtige sager, der forhandlede, særlig politiske sager fra Nordslesvig, som havde mere end almindelig interesse, måtte jeg udarbejde referatet enten på kontoret eller, når retsforhandlingerne trak ud til sent på eftermiddagen eller om aftenen, måtte det ske hjemme, tit om natten.

Edssvorneret holdt møder to, tre eller fire gange om året, og de kunne til tider vare en hel uge, og forhandlingerne kunne trække ud til over midnat med et par timers afbrydelse mellem kl. 2 og 4. Så måtte jeg udarbejde referat i middagspausen, for at begyndelsen kunne komme med i bladet næste morgen. Resten måtte så udarbejdes efter midnat.

Dengang anvendte de sønderjyske journalister langt mere omhu på deres referater, end der kræves nu. Det kunne ske, at jeg først kom i seng ved tre-firetiden, og så måtte jeg op kl. 7 næste morgen for igen at nå arbejdet på kontoret, inden retsforhandlingerne påny begyndte. Det var mere end otte timers arbejde for en selv efter datidens forhold lille løn.

I de år, jeg var referent, var blandt dommerne ved landsrettens kriminelle sager landsretsdirktør Macco, som nævnt en meget dansk-fjendtlig herre, der helst ville have, at folk, der mødte i retten, skulle tale tysk, enten de kunne det eller ej. Så var der landsretsråderne Claudius og Mahlstedt, som begge kunne dansk, men af hensyn til rettens værdighed aldrig talte det. Landsretsråd v. Hartwig, en hannoveraner, var en barsk, men godmodig og retsindig mand. Endvidere var der en landsretsdommer v. Ahlefeld. I mindre betydelige sager medvirkede kun tre dommere, ellers fem. I retsferien kunne landsretsdirktør Mannhardt og landsretsråd Nissen eller en anden dommer fra civilretten medvirke. Landsretsråd Nissen havde været dommer i

den danske tid. Han var en gemytlig og rar gammel herre, der ikke var uvenlig over for dansksindede.

Som statsadvokat virkede førstestatsadvokat Schwarz, vistnok en retsindig mand, men hans hverv var jo at optræde skarpt. Den anden statsadvokat Prahl, en provstesøn fra Haderslev og udgået af en kendt slesvig-holstensksindet præsteslægt, var meget danskfjendtlig. Retsskriver var enten en referendar eller landsretssekretær Nielsen, der også optrådte som én gang for alle edsfæstet tolk, når der var nogen for retten, der ikke kunne tysk. Nielsen var nordslesviger, en ganske godmodig mand, der nok holdt af et stort glas. Den værdige landsrets dommere havde forresten alle ord for ikke at foragte »de våde varer«, hvad deres ansigter også bar vidne om.

På landsretssalens ene væg hænger Frølichs store billede »Kong Valdemar Sejv giver Jyske Lov«. Dette billede, der minder om Sønderjyllands gamle statstilhørsforhold, havde de preussiske dommere stadig for øje, når de sad til doms, da det hang lige overfor dommernes plads.

I Flensborg findes der meget, der minder om dens danske fortid. Således hang der dengang i en af salene på Flensborg rådhus en række gamle, falmede billeder af den oldenborgske kongeslægt. Dem har jeg ofte set på i ventetiden, når søretten havde forhandling.

Søretten havde lokale i rådhuset. Den bestod af en formand, den førnævnte landsretsråd Nissen med amtsretsråd Adler som stedfortræder og to eller fire bisiddere, ældre skibskaptajner fra de nordslesvigske købstæder, Flensborg eller andre byer i Slesvig. Som offentlig anklager fungerede en pensioneret tysk orlogskaptajn v. Treuenfels, der havde titel af rigskommissær. Han var en »schneidig« preussertype, som den godmodige og joviale landsretsråd Nissen undertiden måtte tage sig af, når han blev alt for skrap i sin optræden overfor de søfolk, der ved uheld til søs eller på anden måde kom for retten. Også her spillede de stævnedes nationale sindelag en rolle i den måde, rigskommissæren optrådte på.

En gang forefaldt der en spændende forhandling i søretten. Rigskommissæren mødte i fuld uniform, og i forværelset sås et par politibetjente. De anklagede var to sydslesvigske sømænd, der var svogre, den ene kaptajn, den anden hans styrmand. De havde haft forlis. Rigskommissæren var mere end almindelig skrap og nærgående med sine spørgsmål. De to sømænd kom mere og mere i knibe, og til sidst

måtte de tilstå, at de havde sat deres skrøbelige fartøj på grund for at få forsikringssummen, der var større end ladningens værdi. Enden blev, at rigskommissæren krævede de tiltalte arresteret for sving. Sørettens kendelse lød på, at de tiltalte var skyldige i forliset og blev erklæret for arrestanter. Politibetjentene blev kaldt ind, og de to sømænd fik håndjern på og førtes til landsretsfængslet. Senere fik de flere måneders fængsel for selvforskyldt forlis og bedrageri mod forsikringsselskabet.

Ved landsretten var der ansat et gammelt bud, der hed Wolff og havde tjent i den slesvig-holstenske armé. Han kunne tale dansk, men han vovede ikke at tale andet end tysk med mig. Forøvrigt turde han slet ikke tale med mig, når hans foresatte var i nærheden, og det var ham forbudt at give mig nogen som helst oplysninger. »Flensborg Avis« skulle boykottes på alle måder. Det tyske blad »Flensburger Nachrichten«s referent Fröhlich havde i landsrettens forhandlingssal fået lov til at anbringe en pult. »Flensborg Avis«s referent fik afslag på sit andragende om at få en pult. Med Wolff blev jeg efterhånden helt gode venner, når ingen så os. Engang imellem kunne han fortælle mig, at forhandlingen ville blive spændende, og en dag betroede han mig, at der var indledt straffeundersøgelse mod Fröhlich for mened, og at det så meget betænkeligt ud for »Flensburger Nachrichten«s medarbejder. Sagen blev dog standset af politiske hensyn og for at undgå skandale.

Som referent skulle jeg også optage forhandlingerne fra Flensborgs byråd og kreds dag. Byrådet, der holdt sine møder i rådhusets forsamlingssal, lededes af den gamle, ansete overborgmester Toosbüy, en statelig, jovial herre, henved de halvfjerds.¹² Han var yndet af hele befolkningen, var, så vidt jeg husker, født i Sydslesvig og havde før krigen været ansat i det holstenske ministerium i København. Toosbüy var ikke danskfjendtlig.

Det var derimod andenborgmesteren, som tilligemed var politimester og offentlig anklager ved amtsrettens straffesagsforhandlinger. »Flensborg Avis«s udgiver og medarbejdere betragtede han som fremmede tilflyttere, skønt han selv var kommet fra det østlige Tyskland. Hans navn husker jeg ikke mere. Efter nogle år blev han afsat af Dr. Todsens, der senere blev Flensborgs overborgmester.¹³ I byrådet sad endvidere fire rådmænd. Den ene var Dr. Todsens fader, som solgte sin gård i Angel og boede i Flensborg. Borgerrepræsentationen bestod

af atten borgere, købmænd, skibsredere, fabrikanter og nogle få storhåndværkere. Småborgere var ikke højtbetalende skatteydere nok til at få plads i byrådet. I borgerrepræsentationen var kun én dansksindet mand, købmand Ludolph Jessen, der imidlertid lagde meget skjul på sit danske sindelag.

Formanden for borgerrepræsentationen var dampskibsdirektør F. M. Bruhn, hvis forældre og søskende var dansksindede. Selv var han nærmest slesvig-holstener, men ikke meget politisk interesseret; hans horisont var begrænset af det økonomiske. Blandt befolkningen gik han under kælenavnet »Fidde Bruhn«. Han var en barsk herre, som ingen modsigelse tålte, hverken af sine undergivne eller i byrådet. I sin egenskab af byrådets formand var han byens første borger, og den ellers selvrådige magistrat vovede ikke at gøre noget uden hans samtykke. Flensborg byråd var en meget repræsentativ forsamling, præget af byens storhandel. Da jeg senere kom til Haderslev, kunne man rigtig se forskellen. Haderslev byråd havde et typisk småstadsagtigt præg.

I Flensborg byråd førtes forhandlingerne på tysk. Møder holdtes kun nogle få gange om året. Borgerskabet havde på den tid ikke meget at skulle have sagt. Sagerne afgjordes af magistraten og de forskellige udvalg i borgerrepræsentationen. Nogen kritik fremkom ikke. Socialdemokratiet var kun i sin vorden og vovede ikke at gøre modstand, og danskerne kunne ikke under det preussiske embedsmandsstyre øve nogen indflydelse.

Kredsagen holdt også sine møder i rådhusalen. Dengang var en yngre, sydfra tilflyttet mand, Dr. Rasch, landråd. Han sås aldrig i byens gader uden høj hat og yderst elegant påklædt. Blandt kredsagens medlemmer var de angelske adelsmænd baron v. Hobe og hr. v. Rumohr de mest fremtrædende, blandt bønderne den senere bekendte gårdejer Jensen fra Oksager i Angel. Der var ikke en eneste dansksindet repræsentant i kredsagen. Det var forhindret ved den preussiske lov om valgene til kredsagen, hvor hverken arbejdere, husmænd eller mindre gårdmænd kunne få sæde, fordi de ikke var tilstrækkelig højt beskattede.

Hverken kredsag eller byråd beskæftigede sig dengang med nationalpolitiske spørgsmål; det var udelukkende økonomiske emner, der behandledes. Danskheden var på det tidspunkt næsten helt slumret ind; den førte en stille tilværelse, så myndighederne næppe

ænsede den. Kun »Flensborg Avis« fulgtes med opmærksomhed af statsadvokaten og hans hjælpere, der benyttede enhver lejlighed til at få bladet idømt pengebøder eller få dets medarbejdere i fængsel.

I fængsel

Henimod jul 1890 havde Jessen afsonet den ham i 1889 idømte fængselsstraf, og da Vrang var kommet hjem et halvt år før, var bladets medarbejderstab igen fuldtallig. Da det havde vist sig, at retten ikke respekterede bestemmelserne om ansvaret, blev dette efter Jessens ønske fordelt.

Under Vrangs fængselsophold havde jeg overtaget det juridiske ansvar; nu delte vi det. Jessen fik ansvaret for de artikler, han selv skrev, Rossen for »Verdens Gang«, jeg for »Dagsnyt« og det øvrige redaktionelle indhold og Vrang for kundgørelserne. Denne ordning viste sig at være heldig, for så vidt som kun én blev anklaget.

Godt et halvt år senere, i august 1891, blev Jessen anklaget for en af ham selv skrevet artikel og idømt 15 måneders fængsel. Rigsretten i Leipzig kuldkastede dog den 15. oktober denne urimelig strenge dom og viste den tilbage til fornyet behandling ved Flensborg landsret, som den 11. april 1892 nedsatte straffen til 10 måneders fængsel, og denne dom blev stadfæstet af rigsretten den 16. september samme år. Denne dom var lige så meningsløs hård som de andre domme, Jessen blev idømt. At rigsretten, som var uhildet i sagen, kunne stadfæste så meningsløse domme, hidrørte fra, at Tysklands højeste domstol kun behandlede det formelle ved underrettens dom, og de politiske domme, som landsretten i Flensborg fældede, var næsten altid så klogt affattede og begrundede, at rigsretten i Leipzig eller den øverste preussiske domstol, kammerretten i Berlin, ikke kunne rokke ved de formelle sider, selv om straffen i realiteten var overdreven hård.

Den del af »Flensborg Avis«, som jeg overtog ansvaret for, viste sig ikke at være den mindst farlige, idet der i de meddelelser, som sendtes fra bladets korrespondenter, ofte kunne være et eller andet, som den ansvarshavende ikke kunne kontrollere rigtigheden af. Man måtte derfor helt stole på meddelerens pålidelighed. Jessen indskærpede os ofte at udvise forsigtighed med korrespondancerne, læse alt godt igennem og ikke optage det, når man havde den mindste tvivl om dets pålidelighed. Men når der indtraf klager over myndigheder-

nes fremfærd overfor de dansksindede, ville vi altid gerne have det med for at belyse deres optræden.

Således fik jeg min første retssag et års tid efter at have overtaget ansvaret. Det var en meddelelse fra Gråsten om, at den derværende preussiske gendarm havde været uforskammet over for nogle dansksindede folk. Meddelelsen havde, hvad der viste sig under retssagen, ikke selv overværet begivenheden, der fandt sted på dampskibsbroen. Fremstillingen var ikke helt korrekt, men i realiteten sandfærdig, kun havde gendarmen udtrykt sig noget anderledes, end der stod i bladet. Følgen var, at jeg i retssagen blev idømt en større pengebøde i december 1892. Da det var første gang, jeg havde gjort mig skyldig i presseforseelse, slap jeg med denne såkaldte lempelige straf.

Anden gang, jeg kom for den preussiske domstol, var i en sag ude fra Skærbæk. Vor meddeler dér havde gennem redaktør Skovrøy sendt os en beretning om den kendte og berygtede pastor Jacobsen fra Skærbæk.¹⁴ Det var en meddelelse om en vielse, og beretningen var således affattet, at det kunne se ud, som den »berømte« præst havde været beruset under embedshandlingen. Der var heller ikke noget urigtigt i det. Under vidneforhøret vedgik præsten, at han havde siddet på kroen hele natten, var kommet derfra og for sent til vielsen og havde glemt en del af vielsesritualet, men havde ikke været beruset, aldeles ikke, hans ansigtsrødme og nervøsitet kom af, at han havde løbet for ikke at komme for sent. Et par af vidnerne og brudeparret udtalte, at de ikke havde fundet noget påfaldende og forargeligt i præstens opførsel. Senere kom det frem, at de pågældende vidner sad i meget små kår og nogle dage forinden retsmødet havde fået et større pengebeløb til låns i den af pastor Jacobsen oprettede og forvaltede andelsbank, hvis midler anvendtes i fortyskningsøjemed. En del år senere måtte præstens bank likvidere, og pastor Jacobsen måtte søge sin afsked uden pension. Udfaldet af denne retssag blev, at jeg blev idømt fire ugers fængsel. Retten fastslog, at der ikke var ført bevis for, at præsten var mødt i beruset tilstand.

Et par år senere fik jeg en ny retssag, som Skovrøy var skyld i. Med sidste post om aftenen, der gerne skulle gennemses i en fart, var der også et brev fra Skovrøy med beretning om en krigerfest i Tønder, ved hvilken amtsdommer Dr. Brockschmidt, som var formand for byens krigerforening, havde afsendt et hyldestelegram til feltmarskal v. Wrangel i Berlin, der var æresformand for alle preussiske kriger-

foreninger. Så stod der endvidere i beretningen, at »for en ordens skyld« havde dommeren også sendt et hyldesttelegram fra de Tønderkrigere til kejseren. Herover følte amtsdommer Brockschmidt sig fornærmet, idet han påstod i meddelelsen at være blevet beskyldt for at have sendt telegrammet for at få en orden. Jeg mindes endnu, at jeg studsede lidt, da jeg læste ordene »for en ordens skyld«, men det var i sidste øjeblik med at sende nyheden i trykkeriet, og jeg tænkte, at der skulle megen god eller rettere ond vilje til at få ordene udlagt sådan, at amtsdommeren havde telegraferet til kejseren for at få noget i knaphullet. Følgerne blev, at amtsdommer Brockschmidt virkelig fik en orden, Skovrøy og jeg – henholdsvis som forfatter og ansvarshavende – hver en måneds fængsel. Skovrøy afsonede sin straf i Tønderporthus, der nu er museum, jeg min i Flensborgs landsretsfængsel. Et par dage før vi var færdige med at afsone straffen, kom der efterretning om, at dommen var ophævet af rigsretten og påny skulle til forhandling for landsretten. Jeg spurgte fængselsinspektøren, om jeg så kunne komme til at afsone en ny fængselsstraf, dersom dommen igen lød på fængsel. Det mente han dog var udelukket. Men derimod vidste han ikke, hvad oprejsning jeg kunne få, dersom dommen lød på frifindelse. Den tid, der var gået til spilde i fængslet, kunne jo ikke erstattes igen.

Til den nye retssag var der indsamlet flere hundrede udtalelser fra danske videnskabsmænd og andre sprogkyndige, både fra nord og syd for den daværende grænse, der gik ud på, at »for en ordens skyld« ikke kunne betyde »for at få en orden«. Den flensborgske landsrets dom lød imidlertid igen på en måneds fængsel, der dog ansås for afsonet. I domskendelsen hed det, at selv om talemåden »for en ordens skyld« efter dansk sprogbrug og efter de sproglærdes skøn ikke betød »for at få en orden«, så ville folk her i Sønderjylland dog opfatte udtrykket som en sigtelse mod amtsdommeren for at være ordensjæger, og det havde uden tvivl været de anklagedes hensigt at tilføje ham en krænkelser og en skjult snert.

Det var min sidste retssag, mens jeg var ved »Flensborg Avis«, og de eneste to gange, jeg blev idømt fængselsstraf. Begge straffe afsonedes i Flensborg landsretsfængsel.

Jeg kan ikke sige, at jeg blev dårligt behandlet i fængslet. Fængselsbetjentene var flinke og ganske medgørlige. Men frihedsberøvelse og indespærring i en snæver celle med et højsiddende, tilgittret vindue

og låset dør er en slem straf. Det værste øjeblik er, når celledøren bliver smækket i for første gang, og slutteren udefra låser den tykke jerndør. Man sidder som i en åben grav uden at kunne høre anden lyd end sine egne bevægelser. I celledøren var der et kighul, hvorfra der udefra kunne holdes opsyn med fangen; derimod var der intet håndtag, for at fangerne ikke skulle hænge sig i dørgrebet. I cellen var alt, hvad en fange havde brug for, en briks med et par hårde tangmadrasser og et par tæpper i et betræk til at dække over sig. Denne seng måtte kun benyttes om natten. Om dagen skulle madrassen stables op og »dynen« rulles sammen; man måtte ikke lægge sig om dagen. Så var der en træskammel uden rygstød og et lille bord, en vandkrukke, som man kunne fylde om morgenen, et blikvaskefad, et groft håndklæde og en bilæggerovn, hvori der kunne fyres ude fra gangen. Desuden en indretning til nødtørft, der lugtede mindre behageligt, da den blev desinficeret med en kreosolopløsning. Vinduet kunne man få åbnet eller lukket efter behag, anden ventilation fandtes ikke. Det blev påbudt én at opføre sig roligt, ikke synge, ikke tale højt og ikke ringe på betjeningen undtagen i meget nødvendige tilfælde.

Hvorledes går dagen for en fange? Jeg var idømt fængsel med dertil hørende fangearbejde, der, når en fange ikke kan noget håndværk, består i at lave flaskehylstre eller noget andet ensformigt, åndsløvende arbejde. Jeg havde den begunstigelse, at jeg ikke behøvede at udføre fangearbejde, men måtte have selvbeskæftigelse. For »Flensborg Avis« måtte jeg ikke arbejde, så redaktør Rossen havde lejet mig til at udføre noget skrivearbejde for ham, hvorfor han så skulle betale fængselsvæsenet en vis sum daglig. Derfor havde jeg skrivemateriale og ikke-forbudte bøger i cellen, men da intet af mit skriftlige arbejde måtte komme ud af cellen uden statsadvokatens tilladelse, blev mit arbejde selvfølgelig ikke til noget videre. Det eneste, jeg skrev, var en dagbog, og så læste jeg en del. Når man er inde-spærret, så gider man ligefrem ikke tage sig noget til. Man er så underlig rastløs og nervøs, at man ikke engang kan holde tankerne samlet til alvorlig læsning. Avislæsning var forbudt, man måtte ikke følge med i, hvad der skete uden for ens celle.

Om søndagen havde min kone og mit barn lov til at besøge mig en time om eftermiddagen og bringe mig rent undertøj. Vi fik lov til at mødes i fængselsinspektørens kontor, og en fængselsbetjent skulle

Jens Jessen, Flensborg Avis' redaktør 1882–1906.

være til stede, men det blev ikke overholdt. Alt, hvad min kone bragte mig, blev undersøgt, for at intet ulovligt blev bragt ind i fængslet. Vi pressemænd var underkastet det samme reglement som tyve og andet »godtfolk«.

Min dag gik på følgende måde: Kl. 5 morgen blev der ringet. Så skulle man stå op, klæde sig på, stable sin seng op og vaske sig. Tiggere, løsgængere og andre mindre grove forbrydere vaskede sig ude på gangen. Jeg fik lov at vaske mig i cellen. En times tid senere fik man morgenmad. Det var en slags suppevand, gryn, lidt fedt og salt kogt sammen, dertil tørt brød. Hvem der havde tjent lidt ekstra, kunne få lidt fedt at smøre på det klæge og sure rugbrød. Ved tolv-tiden fik man middagsmad, skiftevis ærter, bønner eller linser. Om søndagen gav det kødsuppe med ris i og så et stykke kød så stort som en velvoksen tommelfinger. Det var alt det kød, vi fik. Hverdagsmaden var kogt i saltvand med lidt fedt i. Aftensmaden var af samme slags som morgenmaden. Hvem der havde en sund mave, kunne godt klare sig på den kost. Det fortaltes, at tiggerne og landstrygerne, som de plejede at have fuldt hus af om vinteren, blev tykke og fede af fængselsmaden, men hvem der havde en svag mave kunne umuligt tåle den mad.

Redaktør Jessen måtte engang et helt halvår spise denne fangekost, fordi der dengang var en særlig onskabsfuld statsadvokat ved navn Philippi, der ikke ville tillade, at Jessen fik sygdom. Desuden kom Jessen i disse seks måneder ikke i frisk luft, fordi ovennævnte statsadvokat ikke ville tillade, at han måtte spadserere alene. Man ville ydmyge ham med at skulle gå i flok sammen med de andre fanger, hvad Jessen nægtede. Da han kom ud, var han mere død end levende, og den behandling, Jessen fik under sit fængselsophold, har sikkert været skyld i den kræftlidelse, der blev årsagen til hans død.

Sygemaden bestod for resten kun i, at man morgen og aften fik en skål kogt skummetmælk med tørt sigtebrød til. Middagsmaden var den sædvanlige. I frisk luft kom fangerne en lille times tid daglig. De fik da lov til at gå i gåsegang i en køkkenhave, der var omgivet af en høj mur, for at ingen skulle undvige, men der var dog frisk luft og udsigt til et større stykke himmel end inde i cellen. Man længtes efter en videre horisont end de fire vægge, og derfor plejede jeg, når jeg vidste mig sikker for opsynet, at slæbe bordet hen under vinduet, sætte stolen ovenpå, og når jeg stod deroppe, kunne jeg se ud til et stykke himmel og nogle grønne træer.

Da jeg sad i fængsel, var behandlingen dog for mit og enkelte andres vedkommende lidt bedre. Efter mange vanskeligheder fik jeg lov til at have en kurvestol i cellen, og jeg fik også en hovedpude smug-

let ind sammen med mit undertøj. Hjemmefra fik jeg lidt ekstra middagsmad, og jeg var fritaget for at gå ud med de andre fanger. Jeg fik lov til at være ude med et par »bedre« fanger. Den ene var en tidligere landsretssekretær, som måtte afsone en straf på fire år for underslæb, og den anden var en sæbefabrikant fra Frederiksstad, der var dømt for brandstiftelse og assurancesvig. Landsretssekretæren havde den begunstigelse, at han var skriver på fængselsinspektørens kontor. Hvorfor sæbefabrikanten var fritaget for at gå med de andre fanger, ved jeg ikke; men han var af god familie, og den har vel givet fangevogteren en lille godtgørelse.

For det var nu ikke så helt umuligt at »smøre« lidt i det gamle Tyskland, der gerne ville prale lidt med sin høje »sædelighed« på andre nationers bekostning. Nej, man kunne nok opdage lidt andet. Af samtaler, som landsretssekretæren og sæbefabrikanten førte under spadsereturen, erfarede man, at rets- og fængselsbetjeningen havde ekstraspøtler. De fik f. eks. deres fodtøj gratis repareret i fængslets skomagerværksted og deres tøj gratis vasket i vaskeriet.

Der var også blandt fangerne en ung bondesøn fra et godt hjem, der under et slagsmål havde stukket en anden med kniv. Han fik under påskud af at hjælpe til lov til at drive rundt i haven, gården og på gangene uden at bestille noget videre. Da min celledør ikke altid var låst, smuttede han, der for resten var et rart og skikkeligt menneske, undertiden ind til mig for at få en passiar. Hans forældre havde altid noget godt med til fangevogteren, der igen smuglede nogle af de gode sager ind til den unge mand. Jo, der kunne nok bestikkes i Tyskland allerede dengang, og under krigen gik det lystigt.

Dansk og tysk i Flensborg

Danskheden i Flensborg førte trods Gustav Johannsens og Jessens arbejde for den en meget ubemærket eksistens. Flensborg havde dengang godt 40.000 indbyggere, og da selv de indfødte og størstedelen af de dansksindede talte plattysk, havde byen udadtil et helt tysk præg. I den sydlige del af byen hørte man sjældent dansk på gaden og i den nordlige del kun af folk, der kom ind fra landet – fra Sundeved, Als og de nordlige og vestlige egne ved byen. Der herskede dengang den mening, at i Flensborg forstod de ikke dansk, man måtte tale tysk for at gøre sig forståelig. Folk fra kongeriget

radbrækkede ofte det tyske sprog i den tro, at det var nødvendigt i Flensborg. Ja, det hændte i ferietiden, at unge, nationalt interesserede mennesker kom ind på »Flensborg Avis«s kontor og begyndte at tale tysk i den mening, at vi ikke kunne tale dansk. De fik noget andet at vide, og det ikke med blide ord.

Det danske talesprog blev meget misrøgtet i Flensborg. Den indfødte flensborger interesserede sig ikke meget for politik eller nationale spørgsmål. En flensborger var først og fremmest flensborger. Kun sin fødebys ve og vel og dens økonomiske trivsel nærede en flensborger interesse for, og da Preussen efter krigen 1870–71 havde gode dage og økonomisk fremgang, så kom denne velstand også Flensborg til gode. Skibsfart, fabriksvirksomhed og handel var Flensborgs hovednæringsveje; de trivedes, og der var liv og travlhed i gaderne og ved havnen. Desuden havde regeringen i Berlin sørget for at anbringe en række offentlige kontorer i byen, hvis embedsmænd alle var tilflyttere sydfra eller var tysksindede slesvigere. I de offentlige kontorer hørtes kun det tyske sprog, derimod kunne man i de allerfleste butikker og gæstgivergårde i »Norden« få det, man ønskede, på dansk. Min hustru, der ikke ville tale tysk, kunne i de otte år, vi boede i Flensborg, altid klare sig med dansk i butikkerne, selv da vi boede i det tysktalende »Jørgensby«; hun gik også blandt kvarterets forretningsfolk under navnet »die dänische Frau«.

Når man blev lidt kendt med sine medborgere, opdagede man ikke så få dansksindede og dansktalende folk blandt dem. Vi boede i fire forskellige ejendomme i Flensborg, og alle steder havde vi dansksindede husværter, og af beboerne i huset var der i reglen flere, der kunne tale dansk. Der var således en enke, der ikke havde talt dansk, siden hun var ni år gammel. Hun havde ganske vist boet en årrække i Kiel, men hendes afdøde mand havde været af dansk slægt. På Skibbroen boede vi i huset hos to meget dansksindede damer, der talte udmærket dansk med os, men indbyrdes talte de altid flensborger plattysk. Et andet sted var husejeren fra Rinckenæs, hans kone fra Løgumkloster; begge talte de indbyrdes plattysk, skønt begges hjemegn hørte til den dansktalende del af Nordslesvig. Blandt vore naboer var den ansete flensborgske skibsbygger-slægt Weedermann, hvis medlemmer ikke alene var dansksindede, men den ene var endog optant. De boede fire ugifte søskende sammen, to brødre og to søstre. Brødrene talte flensborgtysk indbyrdes, søstrene rigstysk, men talte de

med danske, kunne de alle tale dansk rigssprog med det flensborgske tonefald.

Der var forøvrigt langt mere kendskab til dansk, end man kunne opdage ved et kort ophold i byen, fordi det flensborgske plattysk havde fået hjemstavnsret. Ældre, indfødte flensborgere kunne for det meste noget dansk, men de yngre flensborgere havde sjældent kendskab til dette sprog. Nordslesvigs ansete og forgudede rigsdagsmand Gustav Johannsen talte også delvis plattysk i sit hjem, idet hans gamle moder, der var fra Sydslesvig, ikke kunne andet sprog end det sydslesvigske plattysk, og når han kom sammen med sine venner på restaurationer, og det gjorde han ofte, var det flensborgske tysk samtalesproget.

Gustav Johannsen havde for resten i de år nogle ejendommelige venner. Han var formand for »Sparekassen for Flensborg og Omegn«, et dansk pengeinstitut, hvor de fleste bestyrelsesmedlemmer var danske landboere fra Flensborgs nærmeste omegn, deriblandt den kendte gårdejer Budach fra »Prinsensgård« syd for byen. Kasserer ved sparekassen var en tidligere danselærer Schmidt, der havde været dansk underofficer. Denne mand havde især indyndet sig hos Gustav Johannsen, og han skaltede og valtede temmelig egenrådigt med midlerne. I 1893 måtte han imidlertid nedlægge sin bestilling og skyndsomt forlade byen. Ved en revision viste der sig at være kasseangel, og desuden var der gjort forsøg på at stikke ild på regnskabsbøgerne. Skandalen blev dysset ned uden rettens indskriden, men Gustav Johannsen tog sig det meget nær, at hans ven havde afsløret sig som bedrager.

I byen fandtes endnu to bestyrelsesmedlemmer, der var Gustav Johannsens og Schmidts intime venner, nemlig en fjerhandler Christensen, en født norrøjde, og en blikkenslager Pohl, født i Sydslesvig og tysktalende, men meget dansksindet. Hver dag, når sparekassen var åben – så vidt jeg husker to gange om ugen – kom disse fire mænd ned i værtshuset »Vinkelen«, en gammel skipperbeværtning, der lå i hjørnet mellem »Flensborg Avis«s daværende kontor og Skibbrogade, men nu er forsvundet. Dette hus ejedes af søstre Albrechtson, hvis fader havde haft en beværtning. Beværtningstilladelsen var efter faderens død inddraget, men de to søstre holdt en slags smugkro for gode venner og bekendte. Gustav Johannsen og hans fæller blev altid bænket i den bedste stue, der blev spist aftensmad, drukket

toddyer og spillet kort, og humøret var gerne højt. Efter skandalen med kasserer Schmidt holdt disse sammenkomster op.

Gustav Johannsen og overborgmester Toosbüy var dengang Flensborgs mest kendte og afholdte borgere. Når Gustav Johannsen, som i halvfemserne var i sin bedste kraft, gik igennem gaderne, særlig Nystaden, Nørregade, Storegade eller Skibbroen, kunne han næsten gå med hatten i hånden hele tiden, alle samfundslag hilste på ham, og han hilste altid muntert igen, lige venligt til alle, med en stor svingning af sin grå filthat og et muntert smil og blik i de milde, ualmindelig klare øjne.

Men trods hans folkeyndest havde arbejderne flertal svigtet ham ved de sidste rigsdagsvalg, ikke fordi de havde mistet tilliden til ham som dansk mand, men fordi han ikke var socialist. Det var dem ikke nok, at han var arbejdsvenlig. Han var trængt ud af de tyske socialdemokrater, der ihærdigt agiterede blandt Flensborgs store arbejderstand om, at alle arbejderne politisk burde holde sammen mod borgerskabet. Den socialdemokratiske lære slog rod, især da antallet af sydfra tilflyttede arbejdere voksede, efterhånden som byen blev større, og fra det danske Nordslesvig flyttede så godt som ingen til Flensborg. Der var intet befolkningsoverskud som følge af den store udvandring fra 1866 til først i firserne.

Så vidt jeg kan skønne, gjorde Gustav Johannsen heller ikke noget for at tilbagevinde den tabte stilling blandt arbejderne. I de otte år, jeg var i Flensborg, holdt han ikke et eneste offentligt møde i Flensborg by. Myndighederne lagde ham nu også hindringer i vejen for offentlige agitationsmøder. I øvrigt blev socialdemokraterne lige så skarpt bekæmpet som danskerne. Desuden var han blevet de dansk-sindede nordslesvigeres repræsentant, både i den tyske rigsdag og i den preussiske landdag. Han havde nok at gøre med at varetage de danske nordslesvigeres politiske interesser, og derved forsømtes Flensborgs og de sydligere danskeres. Som nævnt, den store udvandring af dansk-sindet mandlig ungdom og indvandringen sydfra var skyld i tilbagegangen i Flensborgs danskhed.

Heller ikke Jessen, der kom til Flensborg i 1882 som leder af avisen, gjorde noget for at vinde arbejderne. Redaktør Jessen var ikke folkeligt anlagt og som følge deraf ikke populær blandt arbejderne. Han stod fremmed overfor dem, selv om han ofte i sit blad udtalte sig meget arbejdsvenligt, og han indlod sig heller ikke på at holde

møder med dem. Til redaktør Jessens undskyldning skal dog siges, at han havde nok at gøre med at arbejde sit blad frem, hvad der om-sider efter mange vanskeligheder lykkedes ham. Desuden hindrede de lange fængselsophold ham også i at virke, som han ville eller kunne.

Da Jessen således dengang hverken havde tid eller evne til at arbejde ved personlig påvirkning blandt arbejderne, så oprettede han en mindre udgave af bladet »Det lille Blad«, som også blev uddelt i et stort antal frieksemplarer både i byen og på landet omkring sproggrænsen. Herved og ved at udgive en lille A.B.C. søgte Jessen at fremme kendskabet til dansk sprog og åndsliv.¹⁵

For endnu mere at få den tysktalende, delvis dansksindede befolkning i tale og vedligeholde og fremme dansk sindelag oprettede Jessen i 1889 et lille, tysksproget blad »Flensburger Zeitung«. Dette blad havde Rossen ingen sympati for, og det var næsten ved at tage Jessens kærlighed alt for meget fangen. Det redigeredes af cand. math. Nikolaj Andersen, en håndværkersøn fra Sundeved, der på grund af pengemangel havde måttet afbryde sine studier ved de tyske universiteter. En tid havde han været redaktør ved »Flensborg Avis«s aflægger i Åbenrå, men da denne aflægger ikke ville trives, blev Andersen forflyttet til Flensborg, som redaktør af »Flensburger Zeitung«.¹⁶

Kandidat Andersen var et udmærket menneske og meget begavet, især på det sproglige område – han har skrevet udmærkede og vittige digte og fortællinger på sundevedmålet – men han hørte ikke til de særlig energiske; han arbejdede bedst, når ånden var over ham. Det stadige, regelmæssige arbejde lå ikke for ham. Da Jessen ofte var i fængsel, blev det tyskskrevne blad ikke det, som det skulle have været. Det højeste antal abonnenter, bladet opnåede, var tolv hundrede, og annoncer havde det kun få af.

Jessen og kandidat Andersen kunne i længden ikke arbejde sammen, og efter et sammenstød med Jessen besluttede Andersen at gå over til forsikringsvæsenet. Senere kom Nikolaj Andersen på sin rette hylde som Sprogforeningens sekretær, hvor han kom til at ordne og lede det store bibliotek i Åbenrå, og hans hustru ledede med stor dygtighed »Folkeshjem«s restauration, en gerning, hvorved de begge vandt mange venner.

I stedet for kandidat Andersen fik Jessen en indfødt flensborger

Frederik Bladt til at redigere »Flensburger Zeitung«. Bladt var søn af den afdøde dansksindede kirkefoged Bladt ved »Frue Kirke« og havde i mange år været ansat som bogholder i en stor kemisk fabrik i Berlin. I henved tyve år havde han været borte fra sin fødeby og kun besøgt den i ferierne. Bladt var en stor idealist og var fuldt overbevist om, at der måtte være jordbund for danskheden i Flensborg. Af kærlighed til sin fødebys danskhed gav Bladt afkald på sin meget vellønnede stilling i Berlin, og for en gage af 1600 mark kom han hjem for at gøre et arbejde i Flensborg. Det blev en stor skuffelse for ham. Bladt var en dygtig bogholder, men til avisleder duede han ikke; dertil var han for upraktisk, pertentlig og langsom. Hvis vi andre ikke havde hjulpet ham, så vidt vi havde tid til det, var han aldrig blevet færdig med sin lille tyske avis. Han var dengang henved 45 år gammel og for indgroet kontormand til at lære noget andet. Desuden var han en meget stille og tilbageholdende mand, der ikke kunne knytte forbindelse med folk. Det var med sorg, at han indså, at han ikke evnede at vække danskheden i sin fødeby, og at han ikke egnede sig til bladleder. Da så hans gamle stilling i Berlin igen blev tilbudt ham, vendte han tilbage til den tyske hovedstad. I en årrække vekslede jeg engang imellem brev med ham. Sine skuffelser udtalte han sig ikke om, men førhen havde han altid sendt en betydelig pengesum til det nationale arbejde, især til uddeling af frieksemplarer. Det hørte op, efter at han var vendt tilbage til Berlin. Grunden til det fortalte han ingen.

Med Bladts bortrejse holdt Jessen op med udgivelsen af det tysk-skrevne danske blad. Hans tanke med det havde ikke vundet den tilslutning, som han havde ventet, heller ikke blandt dansksindede, og der var også økonomiske og tekniske vanskeligheder. Havde man dengang i Danmark støttet Jessens plan noget mere, havde afstemningen i 1920 måske fået et andet resultat. Jessen så i dette tilfælde videre end sine samtidige, hvad han ofte gjorde, og derfor stod han tit ene i sin kamp mod fremtidsmålet.

Forholdet mellem Gustav Johannsen og Jessen var meget køligt. Inde på »Flensborg Avis«s kontor har jeg kun set Johannsen to gange, og det var for at gennemlæse referatet af sine taler ved et par møder, som han havde holdt.

Gustav Johannsen var dengang noget mat som taler. Han sagde ganske vist en del slagord, der i øjeblikket ildnede til begejstring, men

der gik ikke nogen tråd gennem hans foredrag, der for størstedelen fødtes af stemningen mellem ham og tilhørerne. Derfor tog de sig heller ikke ud på tryk, de skulle høres. Man skulle se manden for sig og være med i stemningen, der prægede møderne. Det var nationalt opløftende at være med til Gustav Johannsens vælgermøder. Dog var der en hage ved disse møder, idet det påfølgende samvær undertiden udartede til drikkelag, da møderne blev afholdt i kroerne. Dengang havde man ikke forsamlingshuse. Gustav Johannsen holdt meget af et godt glas, og det samme gjorde mange af de mænd, der mødte – kvinder kom der ingen af. Jeg husker således et møde i kroen »Kløver Es« i Hellevad, hvor det gik meget lystigt til blandt nogle mænd dér fra egnen. Den nydte spiritus havde ordentlig sat stemningen op; der blev sunget, talt og skålet i en uendelighed. Midtpunktet for begejstringen var Gustav Johannsen og hans virksomhed. Han var den aften rigtig i sit es, fortalte anekdoter på tyskernes bekostning, skålede med alle i forsamlingen og blev populær i allerhøjeste grad. Han var rigtig en mand efter folkets hjerte.

Men, som nævnt, noget videre lødigt indhold var der ikke i hans taler; de handlede mest om hans gerning i rigsdagen og landdagen, og folk var ikke fordringsfulde dengang. Når blot ordene »dansk« og »danskhed« blev benyttet tilstrækkeligt, og tyskerne fik nogle stikpiller, var størsteparten af tilhørerne tilfredse. Det var »Gustav«, der havde sagt det, og han blev ved sin ankomst og bortrejse hyldet som en konge. Ved et møde i Bolderslev oplevede jeg, at folk var i en begejstringsrus, som ikke var større ved kongens indtog i 1920.

Hvad der var Gustav Johannsen og Jessen imellem, ved jeg ikke. Ingen har nogen sinde udtalt sig derom. Der var en stille kulde mellem de to hver på sin vis betydelige mænd. Jeg er tilbøjelig til at tro, at Gustav Johannsen var noget skinsyg på Jessen over det held, han havde haft til at oparbejde »Flensborg Avis«, som dengang havde mindst tre gange så mange holdere, som da Gustav Johannsen fratrådte redaktionen. Johannsen var heller ikke helt enig med Jessen om den nationale kampmåde, og Jessen var på sin side heller ikke tilfreds med Gustav Johannsens arbejde. Han syntes, det manglede alvor og energi.

Med de to gamle flensborgere Plaetner¹⁷ og bogtrykker Thillerup¹⁸ kunne Jessen heller ikke. Plaetner kom aldrig på kontoret og undgik helt Jessen, som vistnok engang havde krænket ham. Jessen kunne

let komme til at krænke nogen ved sine skarpe udtalelser, uden at han ville det.

Jessen repræsenterede dengang ungdommen, der ville sætte mere skub i arbejdet for danskheden, og det kunne de gamle, danske flensborgere ikke rigtig være med til. De sad og hyggede sig roligt i deres egen danskhed og så ikke, at ungdommen i Flensborg var i færd med at glide over til tyskerne, der havde alle hjælpemidler på deres side: kirken, skolen og foreningslivet.

Der blev kun holdt dansk gudstjeneste i én kirke, »Helligåndskirken« (Dansk Kirke). Præsten var andenpræst ved »Frue Kirke« pastor Carstens, der prædikede i »Dansk Kirke« hver søndag formiddag.¹⁹ Kirkebesøget var ganske godt; det var mest ældre, jævne mennesker, der kom. Der sås dog også enkelte meget ansete borgere til den danske gudstjeneste. Pastor Carstens mødte til disse gudstjenester i dansk præstedragt med pibekrave og var rigtig typen på en gammel dansk præst. Han var nærmest høj Kirkelig, ingen stor prædikant, men talte jævnt og godt.

Førstepræsten ved »Frue Kirke« var dengang provst Peters, der var udpræget slesvig-holstener.²⁰ Han havde været præst før 1848, men blev på grund af deltagelse i oprøret afskediget af de danske myndigheder og kom først tilbage sydfra efter 1864. Provsten og hans hustru havde tre døtre, trillinger. Der fortaltes, at da jordemoderen bragte ham budskabet om den første fødsel, sagde han: »Jeg takker dig, Herre, for din nåde.« Da han fik meddelelse om det andet barns fødsel, sagde han: »Velsignet være Gud.« Men da så pigebarn nummer tre blev meldt, udbrød han: »Herre, hold op med din velselse.«

Provst Peters, der hørte til den gamle, myndige præstetype, var heller ingen stor prædikant. Derimod var sognepræst ved St. Nikolaj kirke, pastor Birkenstaedt, en meget stor taler, og han havde et stort kirkebesøg fra alle sogne. Hans sprog var meget blomstrende. Jeg hørte ham engang, mens jeg sad i fængsel, hvor han prædikede i fængselskirken en gang om måneden. Pastor Birkenstaedt haspede sin prædiken af med stor tungefærdighed og megen patos, men nævnede ikke Jesus en eneste gang, og kirkebøn og Fadervor gik i galop. Forsagelse og trosbekendelse brugte han slet ikke.

Den eneste af præsterne i Flensborg, der søgte at vække Kirkeligt liv, var pastor Wacker ved Diakonissestiftelsen.²¹ Han var indremis-

sionsk og meget tysksindet, men han holdt en vinter nogle danske samfundsmøder i en stue i Mariegade. Her mødtes tyve-tredive personer af begge køn til »samtale«, bøn og salmesang, men disse møder hørte hurtigt op.

Var det småt med dansk kirkeliv i Flensborg, så var det endnu mindre bevendt med dansk undervisning. I de offentlige skoler undervistes der slet ikke i dansk, og der var heller ingen konfirmationsundervisning på dansk. Efter at Monrads og Holdts danske privatskole var blevet forbudt af myndighederne,²² var der ingen lejlighed for danske flensborgere til at lade deres børn få dansk undervisning. Der fandtes ikke så få lærere og lærerinder ved borgerskolen, der var dansksindede, men af hensyn til deres stilling turde de ikke give dansk privatundervisning, ja, de var endog så ængstelige, at de ikke turde tale eller følges på gaden med os danske bladmænd. Således var de kujonerede af deres foresatte.

Blandt de danske i Flensborg var der ikke meget sammenhold. Der fandtes ganske vist tre danske foreninger »Borgerforeningen«, »Ydun« og det gamle skytte- og broderlav »St. Knuds Skyttegilde«. De førte imidlertid en hensygnende tilværelse. »Borgerforeningen« havde tysk forretningsprog, og mange af dens medlemmer var ikke meget nationalt sindede. Den var på det tidspunkt meget eksklusiv, kun spidserne og de meget velhavende danske borgere blev optaget. Jeg har aldrig været medlem. Min løn tillod ikke den slags ekstraudgifter, og der var heller ikke noget særligt ved at være medlem; der blev, så vidt jeg ved, aldrig gjort noget for at fremme dansk åndsliv. Et par gange har jeg været indbudt til en koncert i »Borgerforeningen«, men man hørte næsten kun plattysk. Nogle år senere, efter som de gamle, der holdt stærkt på standsforskellen, faldt fra, blev foreningen lidt mindre eksklusiv, og som der voksede noget mere dansk ungdom frem, kom der lidt mere liv i foreningen.

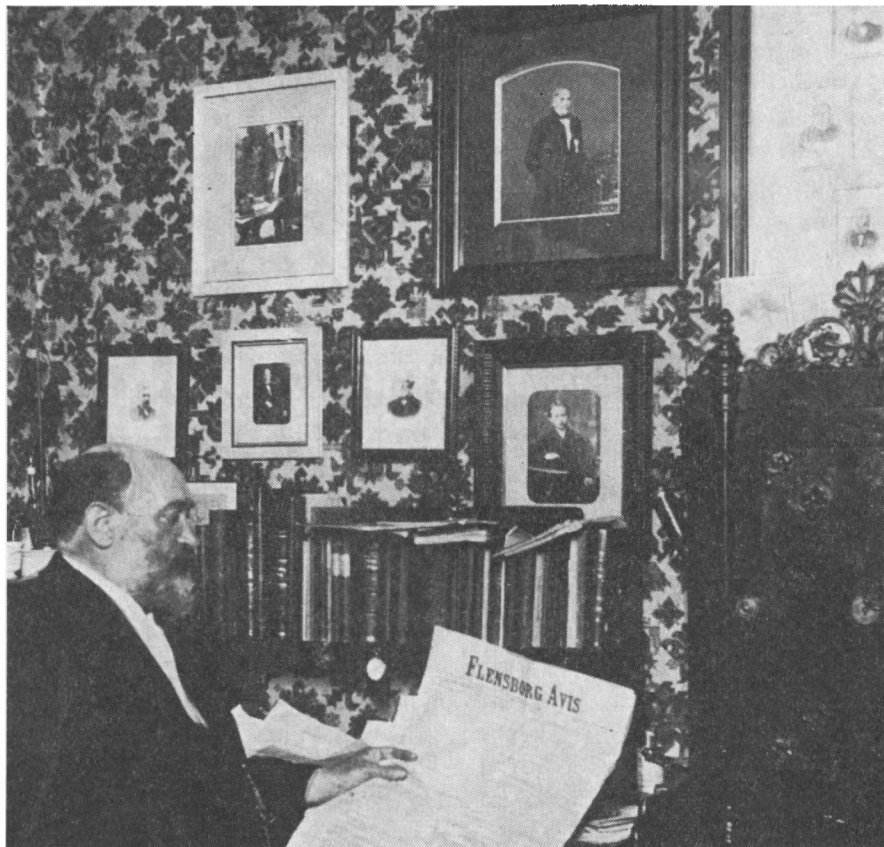
Den anden danske forening hed »Ydun«. Den var mere folkelig, dens medlemmer var arbejdere og andre småborgere. I begyndelsen af halvfemserne førte den en hensygnende tilværelse, men der var en dansk flensborger Julius Korsholm, der var meget ivrig efter at samle medlemmer til »Ydun«. Korsholm var lige vendt hjem fra Amerika eller Australien. Han var ikke nogen velhavende mand, havde heller ingen stilling, men gik og drev rundt og kom blandt andet ofte på »Flensborg Avis«s kontor. Et års tid efter min ankomst til Flensborg

rejste han til København, og senere har jeg intet hørt til ham. Kors-holm var glødende patriot og ville gøre sit til at fremme sammenhol-det mellem de danske. Han fik således alle bladets typografer til at være medlemmer af »Ydun«. I 1890 havde foreningen til huse i en beværtning på Storegade, senere fik den lokale på det nuværende »Flensborghus«, der dengang var en folkelig beværtning ved navn »Nordische Hof«. Jeg var engang med til et foreningsmøde i »Ydun«; men der blev ikke talt om foreningsanliggender. Forsamlingen, der var på en snes stykker, talte om alt andet og drak dygtigt dertil; de kom ikke alle ædru hjem. Nogle år senere var jeg med til en selskabelig sammenkomst, der var ganske fornøjelig, men »Ydun«s virksomhed i national henseende mærkedes der ikke meget til den-gang.

St. Knuds Skyttegilde, for hvilket Gustav Johannsen var older-mand, dyrkede om sommeren skydning på sin bane i gildehuset ude ved den store mølledam. Jeg overværede engang som referent en hovedskydning. Gildet bestod mest af småhåndværkere, i hvis lag Gustav Johannsen som oldermann blev fejret som en lille konge. Også her var plattysk det fremtrædende sprog, skønt flertallet kunne dansk. Der blev selvfølgelig ved festen drukket, skålet og sunget godt. Det var en fornøjelse at se Gustav Johannsen i et sådant lag. Han blev nemlig ikke beruset; hans stærke natur kunne tåle mange glas.

St. Knuds Skyttegilde var det ældste, men mindste i Flensborg. Foruden dette var der to andre, St. Nikolaj Skyttelav og Flensborg Skyttelav. Sidstnævnte var næppe så preussisk-nationalt som Nikolaj-gildet og havde mange dansksindede medlemmer. Politiet kunne ikke helt lade være med at lægge Knudsgildet hindringer i vejen. Politimesteren truede engang med at forbyde skydningen på foreningens bane, fordi skydningen skulle være en fare for dem, der gik på spad-serestien rundt om Mølledammen, skønt en vold skilte stien fra banen. Forbudet blev dog afværget, hvorledes mindes jeg ikke, og det gamle skyttegilde fortsætter den dag i dag sin virksomhed.

Foredragsmøder eller nationale sammenkomster holdtes der i halv-femserne ikke i Flensborg. Så vidt jeg husker heller ingen politiske møder i anledning af de forskellige valg. Det danske stemmetal ved rigsdagsvalgene gik derfor bestandig tilbage. Arbejderne, der før havde stemt dansk, gik mere og mere over til socialdemokratiet, der først i halvfemserne begyndte at udfolde en livlig virksomhed. Som

Den folkekære flensborgske rigsdagsmand Gustav Johannsen (1840–1901) ved læsning af Flensborg Avis, som han selv havde begyndt udgivelsen af i 1869.

referent har jeg overværet en del af de socialdemokratiske møder, der dog ikke havde overvældende besøg. Kvinder måtte dengang ikke deltage i politiske møder, og mændene sad omkring bordene og røg tobak og drak øl dertil, mens talerne talte i timevis. Noget ordskifte fandt sjældent sted, da der ingen modstandere mødte. Socialdemokraterne havde dengang ingen repræsentanter, hverken i den ene eller anden institution og førte udadtil en meget ubemærket tilværelse. I øvrigt var de lige så ildesete af myndighederne som danskerne. Ved et stort socialistmøde i Flensborg talte engang den nu

afdøde forfatter Erich Schlaikjer fra Åbenrå, der i sin ungdom havde socialdemokratiske idealer.²³

Fra min referent-virksomhed husker jeg også et møde i Fællessynoden for hertugdømmerne i Rendsborg. Det var dengang sprogsagen – kravet fra de nordslesvigske sogne, hvor sproget var dansk, om to timers dansk sprogundervisning i skolerne – var til forhandling i Fællessynoden. Da var både Jessen og jeg med til mødet, der fandt sted i Rendsborg Latinskoles festsal. Fra behandlingen af sprogsagen mindes jeg pastor Claussen, Dybbøl, en af de præster, der havde været med til at formulere og undertegne sprogandragendet til Fællessynoden.²⁴ Han var en mand med danske sympatier og begrundede i en længere tale andragendet på en kraftig måde. Han indledte sit varmhjertede indlæg med de gammeltestamentlige ord: »Jeg står midt iblandt mit folk og kræver dets ret.« Trods pastor Claussens indtrængende tale og andre synodemedlemmers tilslutning blev sprogandragendet forkastet. Flertallet kunne ikke gå med til at anbefale den dansktalende befolknings berettigede og beskedne krav.

Ligesom der i den tid, jeg tilbragte i Flensborg, ikke blev holdt møder eller foredrag for at styrke danskheden på de egne, lige så lidt kan man sige, at tyskerne gjorde noget af den slags for at fremme tyskheden, men de behøvede det heller ikke. De fremmede havde alle midler i hænde til at fremme deres planer. Det store embedsmaskineri, skolen, kirken, de gode tider, der fik folk til at føle sig tilfredse, tilflytningen sydfra, alt styrkede tyskheden. Det var ingen let opgave for Jessen og de andre førere at holde liv i og få vækst i den danskhed, der endnu fandtes i byen, dels forkuet, dels kvalt af materialisme. Og der var, som nævnt, intet sammenhold blandt de danske; detteskyldtes især standsforskellen, der i Flensborg og Mellemslesvig var større end i Nordslesvig.

Presseforhold og nationalpolitik i 1890'erne

I halvfemserne blev også Peter Simonsen medarbejder ved »Flensborg Avis«. Simonsen havde studeret ved tyske universiteter, men havde ikke penge til at fortsætte sine studier. Han blev en god kraft ved bladet, især når redaktør Jessen var hjemme og holdt ham i ånde, for Simonsen havde gode evner, men ikke altid megen arbejdslyst, især når han om aftenen havde været i godt lag. Han overtog først gerningen som referent; senere, da jeg kom til Haderslev, overtog P.

Simonsen ansvaret for de afdelinger af bladet, som jeg hidtil havde redigeret. Som ansvarshavende for disse rubrikker blev Simonsen den journalist i Sønderjylland, der har haft de fleste og længste fængselsstraffe, og det vil sig meget. I de otte år, jeg var ved »Flensborg Avis«, fra maj 1889 til august 1897, var Jessen idømt et år, ti måneder og seks ugers fængsel, Vrang seks måneder og seks uger, Rossen to uger, Skovrøy en måned og jeg to måneder. Desuden faldt der adskillige pengebøder. At straffene haglede sådan ned over medarbejderne ved »Flensborg Avis« hidrørte fra, at den som det sydligste danske blad var særlig ildeset af myndighederne. Desuden anså tyskerne det for et nederlag, at der kunne opstå en dansk avis i Flensborg under preussisk herredømme, mens der ikke havde været noget dansk-skrivet blad under dansk styre. Redaktør Jessen, der var den dygtigste og skarpeste journalist i Sønderjylland, lod ingen lejlighed gå fra sig til at påtale overgreb fra preussernes side, og gennem »Flensborg Avis« blev der gjort et stort arbejde for at holde den hensygnende danskhed i live i Flensborg by og de truede egne mellem Flensborg og Tønder. Det var på høje tid, at Jessen kom til Flensborg i 1882. Gustav Johannsen var ikke bladmand i den grad som Jessen og var jo desuden optaget af sin parlamentariske virksomhed.

En tildragelse, som fandt sted, mens jeg var ved bladet, og som var betegnende for visse tyskeres adfærd over for Jessen, skal også fortælles her. Jessen havde på sin skarpe og vittige måde i et par artikler kritiseret både teksten og melodien til den slesvig-holstenske kampsang »Schleswig-Holstein meerumschlungen«. Dette havde irriteret preusserne og slesvig-holstenerne, men da de ikke evnede at give ham svar i byens tyske blade (de havde ingen skribenter, der kunne hamle op med Jessen), så fandt de på noget andet. En formiddag mødte der et orkester på 20 mand ude på pladsen foran »Flensborg Avis«s kontor, og i en hel time spillede de melodien til »Schleswig-Holstein«, kun afbrudt, når de skulle trække vejret. Politiet lod sig ikke se. Denne musik kom ikke ind under begrebet »Grober Unfug«. Det morsomste ved hele begivenheden var imidlertid, at Jessen, hvem »opmærksomheden« var tiltænkt, slet ikke var på kontoret den dag, så han gik glip af »fornøjelsen«.

På den tid var der i Flensborg tre tyske blade: »Flensburger Nachrichten«, det gamle »Flensburger Zeitung«, der ved omvæltningen i 1864 blev købt af den holstenske bogtrykker Maass. Derfor kaldtes

bladet også »Tante Maass«. Det blev redigeret i preussisk-slesvig-holstensk ånd og var meget udbredt på Angel, men regnedes i politisk henseende ikke for noget. Det var et indbringende foretagende, også som annonceorgan.

Embedsmændenes blad var »Flensburger Norddeutsche Zeitung«. Det ejedes af brødrene Funcke. Den ene stod som bladets redaktør, men han overlod arbejdet til den fra Oldenburg indvandrede journalist Strackerjan, der var skør af patriotisme.²⁵ Han blev dog efter nogle års forløb afskediget, fordi hans angreb på danskheden blev for simple og ikke svarede til den tone, der var passende for et blad, der læstes af embedsstanden og det fine borgerskab. Bladet havde ikke mange holdere og havde svært ved at balancere. Man påstod, at det blev statsunderstøttet, og at brødrene Funcke, der var indfødte flensborgere af tysk afstamning, ofrede mange penge på det. Bladet blev, som bekendt, i afstemningstiden købt af danskerne og udkom som »Neue Flensburger Zeitung« på tysk sprog, men i dansk ånd.

Det tredie tyskdrevne blad var »Flensburger Annoncenblatt«, der blev trykt i Thillerups bogtrykkeri på Nørretorv, hvor også »Flensborg Avis« var blevet trykt, før Jessen selv oprettede trykkeri. Thillerup havde også været medejer og medopretter af »Flensborg Avis«. »Flensburger Annoncenblatt« ejedes af Thillerup og annonceagent Lensch jun. Det havde sine fleste holdere i byen. Teksten redigeredes af redaktør Stroh, en tidligere skolelærer. Det var upolitisk og holdtes særlig for annoncernes skyld. Bladet indeholdt ingensinde angreb på danskheden, og dets senere ejere, Møller og Rasmussen, begge indfødte flensborgere, var dansksindede ligesom Thillerup.

Omkring 1890 begyndte H. P. Hanssen at træde frem på den nationale kampplads.²⁶ Mellem ham og Jessen var forholdet aldrig godt. Hvorfor? Ja, overfor sine medarbejdere udtalte Jessen sig aldrig om Hanssen. Kun én gang røbede han sig. Jeg kom fra byen og fortalte, at så vidt jeg kunne skønne, havde jeg mødt Hanssen på gaden på vej nordpå, vistnok ud til Gustav Johannsen. Jessen udbrød da: »Så manden ud som ærgerrigheden selv, så har det været Hanssen!«

Jessens modvilje mod Hanssen havde efter min mening flere grunde. Han så i ham ikke medarbejderen og medkæmperen i den nationale strid, men medbejleren til folkegunst og pladsen som førstemand, når Gustav Johannsen, hvis kræfter allerede var begyndt at svækkes, måtte trække sig tilbage. Og Jessen, der også med rette stræbte efter

at blive de dansksindede nordslesvigeres fører, talte ikke nogen ved siden af sig eller nogen, der også stræbte efter førerstillingen.

Men det var nu ikke blot smålig skinsyge, der var bevæggrunden til Jessens idelige angreb på Hanssen, det var også deres forskellige syn på måden, nationalitetskampen burde føres på, der skilte dem. Efter nogle artikler, som H. P. Hanssen havde skrevet, havde Jessen fundet, at Hanssen var påvirket af den ånd, der rådede i de kredse, som stod brødrene Brandes og »Politiken« nær. Denne åndsretning var Jessen afgjort modstander af. Han mente, den med tiden ville virke sløvende på den nordslesvigske danskhed. Det skarpe skel mellem dansk og tysk var efter Jessens mening nødvendigt i grænselandet. Han mente, at ved Hanssens fremgangsmåde ville dette skarpe skel blive slettet, og i årenes løb ville det gå Nordslesvig, som det var gået Sydslesvig: danskheden ville vige, tyskheden gå frem. Derfor bekæmpede Jessen ideligt Hanssens standpunkt.

Kampen blev især skarp, da Hanssen købte Åbenrå-bladet »Hejmdal«, der hidtil kun havde været et lille, uanset blad. Nu så Jessen i Hanssen ikke blot en politisk-national modstander, men også i økonomisk henseende begyndte han at frygte Hanssen og hans blad som konkurrent. Jeg mindes endnu en aften, da det første nummer af »Hejmdal« med Hanssen som udgiver og redaktør kom med posten. Jessen greb det med iver, så det hurtigt igennem, udstødte et lettet suk og udbrød med en vis skadefro betoning: »Nå, ikke andet!«

Da Hans Lassens efterfølger som preussisk landdagsmand skulle vælges, brød kampen ud i lys lue. Jessen ville ikke være landdagsmand, da det stred mod hans overbevisning at aflægge eden, som krævedes af en landdagsmand. Her stod Jessen på Krügers og Hør-lücks standpunkt i modsætning til Gustav Johannsen og forhandlingspolitikkens mænd.²⁷ Jessen var stærkt imod, at H. P. Hanssen blev landdagsmand, fordi han anså ham for alt for ung og uerfaren og især for at være for forhandlingsvenlig overfor tyskerne. Desuden mente han også, at Hanssen ikke havde tilstrækkeligt kendskab til det tyske sprog. Jessen ville have haft gårdejer C. P. Wolff fra Gammelgab²⁸ til landdagsmand, men da Hanssen trods Jessens modstand blev opstillet og valgt, forfulgte Jessen ham i lang tid gennem artikler i »Flensborg Avis«. Disse artikler røbede desværre, at Jessen i dette forhold kunne være ikke så lidt smålig. Jessen var i den tid meget nervøs og pirrelig på grund af sine mange fængselsstraffe, men han

var lidt langt ude, når han kritiserede Hanssens tyske sprog, når han havde talt i landdagen. Ligeledes ironiserede han over, at Hanssen skrev sit navn med dobbelt s. Jessen mente, at det tydede på forfængelighed og tyskvenlighed. Så vidt jeg mindes, ophørte Jessen først med denne smålige forfølgelse, da Hanssens svigerinde på Nørremølle skrev til ham, at familien Hanssen i mange slægtled havde stavet sit navn således, at det ikke var et udslag af »den unge mands« forfængelighed. Selv var Jessen ikke helt fri for forfængelighed, hvad hans navn angik. Han kunne ikke lide, når nogen, især hans tyske modstandere, kaldte ham for Jens Jessen; hans skrev altid selv J. Jessen.

Afsked med Flensborg

En dag i 1893 kom Axel Sabroe, udgiveren af bladet »Modersmålet« i Haderslev, til mig og foreslog mig at overtage redaktionen af hans blad. Han var den gang meget nedbøjet, fordi hans fader, boghandler Th. Sabroe, der var kasserer ved »Sparekassen for Haderslev Byes Omegn« havde begået et betydeligt underslæb ved sparekassen og var flygtet til Sverige, der dengang ikke havde udleveringspligt.²⁹ Sabroe skildrede med stor veltalenhed, hvilket godt og indbringende foretagende hans blad var, men han var blevet så dybt rystet over skandalen med hans fader, at han ikke så sig i stand til at fortsætte som redaktør. Den plet, hans fader havde kastet på navnet Sabroe, ville være ham en hindring i hans virksomhed for den danske sag. Jeg lovede foreløbig at tale med redaktør Jessen om sagen.

Jessen stillede sig noget tvivlende over for forholdene ved det haderslevske blad og lovede at undersøge sagen. Et par dage senere meddelte han mig, at han havde skrevet til den kendte og ansete fysikus Madvig i Haderslev, der var Jessens gode ven og meningsfælle i den nationale kamp.³⁰ I sit svar havde Madvig absolut frarådet at gå ind på Sabroes forslag, da han var »en upålidelig person i enhver henseende«. Så skrev jeg afbud til Sabroe og blev ved »Flensborg Avis«, hvor arbejdet stedse var blevet mig mere kært, eftersom jeg fik nærmere kendskab til redaktør Jessen. Desuden var jeg blevet noget aflastet i mit arbejde, da redaktør P. Simonsen blev ansat ved bladet. Tilligemed følte jeg mig også stærkt knyttet til Flensborg og følte det som en pligt at blive dernede og støtte danskheden. Fire år senere kom A. Sabroe igen og ville have mig til at overtage redaktio-

nen af »Modersmålet«. Efter mit afslag i 1893 var det lykkedes ham at få den senere frimenighedspræst Jørgensen i Skærbæk til at overtage redaktionen af bladet. Jørgensen havde dog taget det forbehold, at så snart han kunne få et kald som frimenighedspræst i Sønderjylland, ville han fritages for sin gerning som redaktør. I 1897 havde Jørgensen fået opfordring til at blive præst for frimenigheden i Skærbæk og havde taget imod kaldet.³¹

En af de første dage i januar 1897 fik jeg igen besøg af Sabroe, der helst ville have mig til redaktør fra 1. april 1897 og helst ville have, at jeg overtog ledelsen af bladet fra 1. marts af hensyn til kvartalsskiftet. I vor samtale oplyste jeg ham om, at jeg ikke kunne forlade min nuværende stilling uden højere løn end den, han tilbød mig, nemlig 1500 mark, da jeg nu havde den løn ved »Flensborg Avis«. Desuden ville jeg først tale med Jessen om sagen.

Jessen skrev igen til fysikus Madvig, og svaret gik ud på, at der syntes at være indtrådt en forandring til det bedre med Sabroe. Han var nemlig blevet gift, og hans hustru syntes at have en gavnlig indflydelse på ham. Der indledtes så forhandlinger, og i et brev fra A. Sabroe dateret den 16. januar 1897 hedder det, at han af hensyn til gældsforpligtelser – tilbagebetaling af det beløb, som hans fader havde besveget sparekassen for – og en understøttelse til hans syge moder, der opholdt sig på et sygehjem, ikke kunne gå højere end til en fast løn af 1500 mark årligt og en mark for hver tiltagende årsabonnet. »Modersmålet«, som var det mest udbredte blad i Haderslev by og østeramt, ville let kunne vinde større udbredelse i vesteramtet. Stillingen som redaktør af bladet var fast; jeg ville blive den virkelige leder af bladet, da hans tid var optaget af anden virksomhed. I brevet skrev han smigrende – smiger var noget, Sabroe forstod til gavn, når det gjaldt at fremme hans planer:

»Jeg vil åbent tilstå, at der er ingen, jeg hellere ønsker end Dem, da jeg ved tidligere forespørgsler har bragt i erfaring, at De ikke alene er udmærket indøvet i journalistisk virksomhed og overordentlig samvittighedsfuld, og jeg er derfor også overbevist om, at De vil udfylde pladsen«.

Lige i forvejen havde han for at få mig til at bide på krogen skrevet, at to af vore øvrige journalister havde meldt sig til pladsen, hvilket var usandhed, da der ingen var. Den eneste skulle være journalist Hans Petersen, der nogle år i forvejen efter uoverensstemmelser

med Sabroe havde forladt »Modersmålet« og var gået over til »Dannevirke«. ³²

I et senere brev, dateret den 23. januar 1897, fremhævede Sabroe fordelene ved at komme til Haderslev for at få mig til at modtage stillingen. Han mente, det ville blive billigere at bo i Haderslev end i Flensborg; mere end de 1500 mark kunne han ikke give, om end hans forretning var meget indbringende. Det viste sig senere at være sandhed med modifikation, for tjente han jævnt gode penge, så gik disse og flere til, især til hans opfindelser og patenter og de mange urentable forretninger, han indlod sig på. Sabroe var noget af en opfinder, men hans opfindelser bragte ham aldrig den store gevinst, han håbede på, og over disse urentable forretninger forsømte han sit trykkeri og sin boghandel, som var indbringende foretagender.

Mine forhandlinger med Sabroe i vinteren 1897 løb ud i sandet. Jessen holdt på, at jeg ikke skulle modtage stillingen under 1800 mark, og det kunne Sabroe ikke gå ind på. Imidlertid rejste Jørgensen til april, og Sabroe havde ikke fået nogen anden redaktør. Han måtte klare sig med sin mangeårige medhjælper, den gamle Hans Lorentzen, der stod som ansvarshavende. ³³ Det turde Sabroe ikke selv være, fordi han engang havde haft en fængselsstraf på nogle uger, da han selv var redaktør af navn. Andet var han heller ikke i den omtalte periode. Det var Lorentzen og faktoren, der måtte få bladet fyldt, mest med gammelt stof eller anden underholdende læsning. Sabroe var imidlertid klar over, at det kunne ikke gå i længden, og da hans moder imidlertid var død, og han sparede understøttelsen til hende, kom han atter med tilbud til mig. Forhandlingerne endte med, at jeg var villig til at overtage »Modersmålet«s redaktionelle ledelse fra august 1897.

Den 1. august forlod jeg så Flensborg. Aftenen før gjorde Jessen et lille afskedsgilde for mig i »Gnomenkeller«, men jeg var trist i sind over at skulle forlade stedet for min otteårige virksomhed, skønt arbejdet ofte havde været under trange økonomiske og nationale kår. Nu var imidlertid de mørke timer glemt og kun de lyse minder tilbage, og det var, som jeg anede de skuffelser, jeg skulle få i Haderslev.

Med morgentoget tog jeg med min familie fra Flensborg. Jeg havde købt billetter til tredje klasse, og vi var kommet ind i toget, da Jessen og hele kontorpersonalet kom for at sige farvel. Da Jessen så, at vi sad i en tredjeklasses kupé, sendte han Vrang, som var bladets kasserer

og bogholder, hen for at få billetterne byttet med andenklassen. »Vi skulle ikke komme til Haderslev som tredjeklasses passagerer, men komme standsomt«, sagde Jessen. Kort efter gik toget, min journalisttid i Flensborg var endt.

Det var mig en glæde, at jeg i de otte år havde vundet Jessens påskønnelse. I et brev, han sendte mig en fjorten dage senere, dateret Flensborg den 18. august 1897, skriver han blandt andet:

»Så vidt jeg kan skønne, har De begyndt arbejdet ved »Modersmålet« på den mest praktiske måde. Bladet så straks livligere og friskere ud, men De har foreløbig holdt Dem til mest at gøre et godt udvalg. Når De efterhånden bliver mere fast i sadlen, og arbejdet flyder lettere, kan De også skrive noget selvstændigt om emner, som De er fuldt på det rene med. Der er nemlig ved at skrive som ved at tale den hemmelighed, at man skal sige noget, når man har »noget at skulle have sagt«. Der er mange, som taler og skriver, når de intet har på hjerte, og så kommer det tomme væv.

Og nu, min kære hr. Petersen, tak for al den tid, De har været her, og tak for al velvilje og hengivenhed for »Flensborg Avis«. De har båret over med, at jeg ikke altid var hensynsfuld, men De ved selv godt, at ens velvære og godmodighed ikke tager til, når man sidder i fængsel, og det har De vel også taget som undskyldning. Nu vil jeg håbe, at det må gå Dem og Deres familie rigtig godt, at De må tage tingene så let som muligt, hvad der også vil være gavnligt for Deres helbred, og at De må have glæde af Deres gerning«.

Brevet slutter med hilsen fra fru Jessen, Jessen og fra »alle på kontoret«.

At Jessen påskønnede mit arbejde ved »Flensborg Avis« viste han også ved til julen 1897 at sende mig en vinkande af krystal med sølvlæg og en venlig julehilsen.

NOTER

1. Om redaktør Nis Petersen se Sprogforeningens Almanak 1939 s. 53 ff, A. Svensson: Redaktør J. Jessen bd. II-III (Tønder 1958-60), især II s. 102 ff, Bladet Dannevirke 100 år 1838 - 15. juni - 1938 (Haderslev 1938) s. 328 f, passim, Nicolai Svendsen: Sønderjyds Skæbne II (Haderslev 1938) s. 205, fødselsdagsinterview i Modersmålet 31. januar 1919.

Manuskript til erindringerne findes i Landsarkivet for de sønderjyske landsdele, Åbenrå, og i Haderslev byhistoriske arkiv.

2. Claus Heinrich Christian Stegelmann (1842-1928), kredsskoleinspektør i Haderslev kreds 1879-94.

3. Wilh. Theodor Tiedje (1840–1917), præst i Nordslesvig 1867–1910, bl. a. i Oksenvad-Jels 1880–89, skønt tysk præst sympatisk indstillet over for de dansksindede.
I et brev til kredsskoleinspektionen i Haderslev 15. august 1884 karakteriserer Tiedje Nis Petersen som »pålidelig, flittig og samvittighedsfuld« (treu, fleissig und gewissenhaft), Haderslev kredsskoleinspektørs arkiv, I. Skolesager, Jels (Landsarkivet, Åbenrå).
4. Jens Jessen (1854–1906), redaktør af »Flensborg Avis« 1882–1906 (fra 1883 også udgiver), medlem af rigsdagen 1901–06.
5. Gustav Johannsen (1840–1901), lærer 1861–67, derefter boghandler i Flensborg til 1874, overtog 1869 udgivelsen af den danske avis »Flensburger Anzeiger«, som han omdannede til et dansksproget blad med navnet »Flensborg Avis«. I nogle år var han også selv redaktør heraf. Medlem af rigsdagen 1881–84 og 1886–1901.
6. R. P. Rossen (1858–1928), redaktionssekretær ved »Flensborg Avis« 1884–1901, derefter direktør for Tønder Landmandsbank, gift med Jens Jessens søster Ellen.
7. Jørgen Vrang (1858–1922), forretningsfører ved »Flensborg Avis« 1888–1922.
8. P. Skovrøy (1851–1934) grundlagde 1882 den danske avis »Vestslesvigs Tidende« i Tønder. Den overtoges i 1885 af »Flensborg Avis«, som derefter udgav den som sin lokaludgave i Tønder, stadig med Skovrøy som redaktør.
9. Jessen optrådte som sin egen forsvarer i denne retssag. De andre anklagede Vrang og redaktøren af »Dannevirke« og »Dybbølposten« forsvarede af advokat Emil Ebsen (død 1905), der gennem årene forsvarede mange danske anklagede i politiske retssager. Anklageren i denne sag var overstatsadvokat Schwarz, ikke Prah, se iøvrigt om retssagen i A. Svensson: Redaktør J. Jessen II, s. 27 ff.
10. Nikolaj Andersen (1862–1919), cand. math., tilknyttet »Flensborg Avis« 1888–92, derefter ved forsikringsvæsenet, sekretær for Sprogforeningen 1900–19, især kendt for sine afhandlinger om de sønderjyske dialekter og sine digte på folke-målet.
11. P. Simonsen (1864–1930), journalist ved »Flensborg Avis« 1893–1930.
12. Wilh. Toosbüy (1831–98), overborgmester i Flensborg 1868–98.
13. Hermann Todsen (1864–1946), overborgmester i Flensborg 1898–1930.
14. Christian Johannes Jacobsen (1854–?), præst i Skærbæk 1884–1905, oprettede bl. a. »Creditbank Scherrebeck« 1890 i den hensigt at udvikle den til et centrum for fortyskningsbestræbelserne.
15. En formindsket udgave af »Flensborg Avis« med navnet »Det lille Blad« (senere: »Flensborg Avis, mindre Ud-gave«) udkom fra 1886 tre dage om ugen, 1888–1917 som dagblad. Tillige udsendtes en ganske billig »Flensborg Avis, mindre Ud-gave« 1894–1915.
Med ABC'en menes »Flensborg Avis's Stavebog for Hjemmet« fra 1889, der først udkom som tillæg til avisen.
16. »Flensburger Zeitung«, et dansksindet, tysksproget blad, blev udgivet af Jens Jessen 1889–94. »Flensborg Avis«s filialblad i Åbenrå hed »Aabenraa Avis« og udkom fra 1888.
Om Nikolaj Andersen se ovenfor note 10.
17. Jacob Plaetner (1823–93), garveriejer, meget aktiv i det danske arbejde i Flensborg.

18. C. K. Thillerup (1826–1916), bogtrykker, udgav 1867–69 den danske avis »Flensburger Anzeiger«, der 1869 omdannedes til »Flensborg Avis«. Fra 1872 udgav han det upolitiske »Flensburger Annoncenblatt«.
19. H. J. Carstens (1825–1903), andenpræst ved Vor Frue kirke i Flensborg 1864–96, tillige dansk præst ved Helligåndskirken 1869–1900.
20. O. N. H. Peters (1819–1905), andenpræst ved Vor Frue kirke 1849 og 1853–64, førstepræst 1864–96. Det er altså forkert, når Nis Petersen skriver, at Peters først kom til Flensborg 1864.
21. Emil Wacker (1839–1913), rektor for Diakonissestiftelsen i Flensborg 1876–1910, ledende skikkelse indenfor den indremissionske bevægelse.
22. Monrad og Holdt drev ikke en skole i fællesskab, men havde hver sin:

Chr. F. Monrad (1815–89), collaborator (overlærer) ved latinskolen i Flensborg 1851–64, hvor han afskedigedes som dansksindet. Fra 1859 havde han tillige været bestyrer for en dansk pigeskole, som han videreførte efter 1864, indtil den solgtes 1878.

A. C. C. Holdt (1821–90) ledede 1865–75 en drengerealskole i Flensborg. Den blev lukket af myndighederne, fordi Holdt som medlem af den danske borgerforening ikke længere ansås for skikket til at lede en skole.
23. Erich Schlaikjer (1867–1928), lærer 1888–92, en kort tid skuespiller, derefter journalist. Hans oprindelige socialdemokratiske sympatier var i hans sidste år skiftet til sympati for nazismen, jvf. H. P. Hanssen: Et Tilbageblik II (1930) s. 149 ff.
24. Emil Claussen (1832–1902), præst i Dybbøl 1865–1902.

I 1894 indgav 77 af Nordslesvigs ca. 100 præster uden resultat et andragende til kultusministeren om indførelse af to ugentlige danske sprogtimer i skolen.
25. Karl Eginhard Strackerjan (1854–1921), redaktør af den statsunderstøttede »Schleswigsche Grenzpost« (tidligere »Folkebladet«) i Haderslev 1899–1910.
26. H. P. Hanssen (1862–1936), den store organisator af den nationale kamp i Nordslesvig, medlem af landdagen 1896–1908, af rigsdagen 1906–19 m.m. Han købte Åbenråavisen »Hejmdal« 1893.
27. Edsnægterne hævdede, at de danske landdagsmænd ikke skulle aflægge eden på den preussiske forfatning og indtage deres sæde i landdagen – det ville betyde en anerkendelse af uretten. Hans Krüger (1816–81) og A. D. Hörluck (1836–1900) hørte til på denne fløj. Eds aflæggerne mente, at det ville være en fordel for de dansksindede at være repræsenteret i landdagen og at få indflydelse på lovgivningen. I 1882 aflagde Hans Lassen (1831–96) som den første danske landdagsmand eden.
28. C. P. Wolff (1842–1913), Gammelgab, havde talrige tillidshverv i landbrugsorganisationer og var kandidat ved rigsdagsvalget 1898.
29. Theodor Sabroe (1819–94), boghandler i Haderslev, fader til Axel Sabroe (1861–1935), der 1882 begyndte udgivelse af »Modersmålet«.
30. P. A. Madvig (1816–99), fysikus i Haderslev østeramt 1854–64, dertefter privatpraktiserende i Haderslev.
31. Jens Jørgensen (1862–1946), redaktør ved »Modersmålet« 1892–97, derefter bosat i Skærbæk, hvor han 1899 blev præst ved frimenigheden.
32. Hans Petersen (1865–1937), journalist ved »Modersmålet« til 1892, ved »Dannevirke« til 1899, udgiver af bladet »Fremad« i Gråsten 1899–1900, derefter forsikringsmand i Flensborg efter en kort tid ved »Flensborg Avis«.
33. Hans Lorentzen (1831–1905), redaktionssekretær ved »Modersmålet«.